

Кир Буличов

Проходът

Вътре беше влажно, край светилника се въртяха мушици, той отдавна трябваше да бъде угасен, но майката на Олег, разбира се, бе забравила, а навън валеше дъжд, беше сиво, мрачно. Олег се излежаваше на миндера. През нощта бе пазил, умори се, докато пропъждаше чакалите, те напиреха към бараката, малко остана да го разкъсат. В тялото си чувствуваше пустота и спокойствие, макар че очакваше от себе си вълнение, тревога, може би страх. Нали е петдесет към петдесет дали ще се върнеш, или няма да се върнеш? Или четиридесет към шестдесет? Трябва да има закономерност. Трябва да има закономерности, да ги познаваш – иначе вечно измисляш велосипеда. Впрочем Олег все се канеше да попита Стария какво е велосипед. Парадокс. Велосипедът още не е измислен, а Стария ги укорява с него, без да се замисля за смисъла на тая фраза.

В кухнята се закашля майка му. Значи в къщи си е. А Олег мислеше, че е отишла за гъби.

– Защо си тук? – попита той.

– Събуди ли се? Искаш ли супа? Стоплила съм я.

– А кой отиде за гъби?

– Мариана и Дик.

– Само двамата ли?

– Може и някое от момчетата да е тръгнало с тях.

Да го бяха събудили, да го бяха повикали! Мариана не бе обещавала, но щеше да е естествено, ако го беше повикала.

– Не ми се яде.

– Много спа – каза майка му. – Ако дъждовете не спрат, ще застудее, преди краставиците да са узрели. Скоро всичко ще плесеняса.

Майка му влезе в стаята, отпъди с ръка мушиците, духна светилника. Олег гледаше към тавана. Жълтото петно на плесента се бе разраснало и бе променило формата си. До вчера наподобяваше профила на Томас – с голям и остър нос, а днес носът се бе подул като ужилен от оса и челото бе изпъкнало. Никак не прилича на Томас. В края на краищата на Дик не му е интересно в гората. Защо ще ходи за гъби? Той е ловец, степен човек, сам винаги е казвал това. Може би Мариана го е повикала?

– Много мушици са се събрали – рече майка му. – Студено им е в гората.

– Намерила си кого да жалиш!

Къщата беше разделена на две, отгатък живееше Стария с близнаците Дурови. Той ги бе взел при себе си, когато родителите им умряха. Близнаците все боледуваха – единият оздравее, другият започне – и

хленчеха. Ако не беше нощното им хленчене, Олег никога не би се съгласил да дежури нощем. Чуваше се как те хорово захленчиха – бяха огладнели. Неразбираемият, далечен, привечен като вятъра монолог на Стария спря, заскърца пейка. Значи Стария е тръгнал към кухнята – и веднага малчуганите, учениците загълчаха.

– За какво ти е да вървиш? – попита майката на Олег. – Няма да стигнете! Пак добре, ако се върнете живи и здрави!

Майка му ей сега ще заплаче. Напоследък тя често плаче. Нощем. Нарезда нещо, върти се, после заплаква тихо, но не е трудно да се досетиш, защото подсмърча. После зашепва като заклинание: „Не мога, не мога повече! По-добре да умра...“ Ако чува, Олег стаява дъх – не иска да покаже, че не спи, срам го е, сякаш е зърнал нещо, което не е за гледане. Олег се срамува да признае, че не му е жал за майка му. Тя плаче за онова, което за Олег не съществува. Плаче за страни, които не могат да се видят, за хора, които не са били тук. Олег не помни майка си друга – само такава, като днес. Слаба, жилеста жена, прошарената ѝ права коса е събрана отзад на опашка, но винаги се разпилява, край бузите ѝ увисват тежки кичури и майка му ги духа, за да ги махне от лицето си. А лицето ѝ е червено, на дупчици от хвърчащите бодили, под очите ѝ има тъмни торбички, а самите ѝ очи са прекалено светли, като избелели. Майка му седи до масата, отпуснала пред себе си мазолести ръце с плоските корави длани нагоре. Недей да плачеш, какво има? Или ей сега ще извади снимката? Правилно, взима кутията, отваря я. Изважда снимката.

Отвъд стената Стария придумва близнаците да хапнат. Близнаците хленчат. Учениците вдигат врява, помагат на Стария да храни малките. Е, сякаш денят е най-обикновен, сякаш нищо няма да се случи. Какво ли правят те в гората? Скоро ще стане обед. Време е да се връщат. Какво ли не се случва на хората в гората?

Майка му разглежда снимката. На нея са тя и баща му. Олег хиляди пъти е виждал тая снимка и се е мъчил да открие в себе си прилика с баща си. Все не успяваше. Баща му е рус, къдрав, устните му са пълни, брадичката – раздвоена, издадена напред. Усмивва се. Той винаги се е усмихвал. Майка му казва, че винаги се е усмихвал. Олег прилича повече на майка си. Не на днешната, а на оная, която е на снимката до баща му. Черна права коса и бледи устни. Широки, извити като дъги вежди, под тях – яркосини очи. И бяла кожа, много бяла кожа със силна руменина. Олег също леко руменее. И устните му са тънки, и косата му е черна, права като на майка му на снимката. Баща му и майка му са един

до друг – много млади и много весели. И ярки. Баща му е с мундир, а майка му – с рокля без ръкави. Нарича се сукман. Тогава Олег още го е нямало. А преди петнадесет години вече го е имало.

– Майко – обади се Олег, – остави, недей така.

– Няма да те пусна – рече майка му. – Няма да те пусна – и толкоз.

Само през трупа ми.

– Майко – каза Олег и седна на миндера. – Стига, а? По-добре да изям супата.

– В кухнята е – отвърна майка му. – Още не е изстинала.

Очите ѝ са мокри. Тя все пак плачеше, сякаш погребваше Олег. Макар че може би плачеше за баща му. За нея тая снимка беше човек. А Олег изобщо не помнеше баща си, макар че се мъчеше да си го спомни. Той стана и тръгна към кухнята. Там беше Стария. Палеше печката.

– Ще ти помогна – каза Олег. – Вода ли ще вариш?

– Да – отвърна Стария. – Благодаря. Имам урок. Ела после при мене.

* * *

Мариана набра пълен чувал с гъби. Провървя ѝ. Наистина трябваше да отиде далече, към клисурата. С Олег никога не би се решила да отиде толкова далече, а с Дик се чувствуваше спокойна. Защото Дик се чувствуваше спокоен. Навсякъде. Дори в гората. Макар че повече обичаше степта. Беше ловец, сякаш се бе родил ловец. Макар че се бе родил, преди да построят селището.

– В гората си като у дома си – каза Дик.

Каза го високо. Вървеше напред и малко встрани. Кожухът му, с косъма навън, стоеше на него като собствена кожа. Беше си го ушил сам. Малко от жените в селището биха могли да го ушийт така. Мариана никога не би могла.

Гората беше рядка, чепатите дървета растяха тук малко над човешки ръст и започваха да накланят върховете си настрана, сякаш ги беше страх да се подадат над съседите си. И правилно. Зимните ветрове бързо ще прекършат върха. От иглите се стичаха капки. Дъждът беше студен, на Мариана ѝ замръзна ръката, в която носеше чувала с гъби. Тя премести чувала в другата ръка. Гъбите се размърдаха в чувала, заскърцаха. Дланта я болеше. Някаква тресчица се бе забила в нея, докато изравяше гъбите в клисурата. Дик веднага извади тресчицата, за да предотврати отравяне. Знае ли човек каква е? А Мариана отпи глътка горчива противоотрова от шишенцето, което винаги висеше на шията ѝ.

Сред белите дебели и хлъзгави корени на един бор Мариана съзря виолетово петънце.

– Чакай, Дик – каза тя. – Никога не съм виждала такова цвете.

– Не е ли по-добре да оставиш сега цветята? – попита Дик. – Време е да се прибираме. Нещо не ми харесва.

Дик имаше особен нюх към неприятностите. Другите трябваше да го слушат.

– Ей сега – каза Мариана и изтича към дънера. Порестата мека синкава кора на бора леко пулсираше, помпаше вода и корените му потрепваха, движеха се и размахваха пипала, за да не изтърват нито една дъждовна капка. Това беше цвете. Обикновено цвете, теменужка. Само че много по-ярка и едра от обикновените, които растяха край селището. И бодлите ѝ бяха по-дълги. Мариана рязко изскубна теменужката от земята, та цветето да не успее да впие корен в бора – и миг по-късно теменужката беше вече в чувала с гъбите, които зашумоляха и заскърцаха така, че Мариана дори се засмя. И затова не чу веднага вика на Дик:

– Лягай!

Тя разбра, хвърли се напред, притисна, се към топлите пулсиращи корени на бора. Но малко закъсня. Лицето ѝ пламна, сякаш го бяха плиснали с вряла вода.

– Очите! – извика Дик. – Здрави ли са?

Той сграбчи Мариана за раменете, сложи я да седне, отскубна от корените конвулсивно свитите ѝ пръсти.

– Не отваряй очи! – заповяда той и бързо започна да вади от лицето ѝ малките, тънки иглички, като сърдито нареждаше: – Глупачка такава, не бива да те пускат в гората. Трябва да слушаш. Боли ли?

– Боли.

Неочаквано той се хвърли върху Мариана и я повали върху корените.

– Ох!

– Прелетя още един – каза той, като се надигаше. – Ще видиш после. Разпиля се по гърба ми.

На три-четири метра от тях прелетяха още два топчести бодила. Плътни, сплетени от иглести семена, но празни отвътре и леки като въздух, те летят, докато случайно се ударят в някое дърво или връхлетят върху някоя скала, понесени от вятъра. Безброй от тях загиват напразно, но някой все намира своята мечка, забива иглички в топлата ѝ кожа и от игличките израстват млади филизи. Тия бодили са много опасни и в сезона на узряването им човек трябва да внимава в гората, иначе после

лицето му ще се нашари за цял живот.

– Е, нищо – каза Дик. – Няма вече иглички. И в очите ти не са влезли. Най-важното е да не влязат в очите.

– Много ли са раничките? – тихо попита Мариана.

– Няма да изгубиш красотата си – отвърна Дик. – Сега по-бързо да се прибираме, нека Егле те намаже с мас. Инак ще загнойт.

– Да, разбира се. – Мариана прокара длан по бузата си, Дик забеляза това и я удари по ръката.

– Гъби бра, цветето държа. Ти си луда. Ще се инфектираш.

През това време гъбите се измъкнаха от чувала, разпълзяха се между корените и някои дори успяха да се зароят до половината в земята. Дик помагаше на Мариана да ги събере, щом бе решила да не се прибира у дома без гъби. А теменужката изобщо не намериха. После Дик даде на Мариана чувала, той беше лек, а Дик не искаше да ангажира с нищо ръцете си. В гората решават секундите и ръцете на ловеца трябва да са свободни.

– Виж ме – каза Мариана, като взимаше чувала. Прохладната ѝ тясна корава длан с изпочупени нокти се задържа върху ръката на Дик. – Много ли съм обезобразена?

– Смешно – отвърна Дик. – Всички имат точки по лицата си. И аз имам. Обезобразен ли съм? Това е татуировката на нашето племе.

– Татуировка ли?

– Забравила си. Стария ни учеше по история, че дивите племена нарочно са се украсявали така. Като с награди. Не можеш да го разбереш. Винаги гледаше през прозореца.

– Но те са диваци – каза Мариана. – А мене ме боли.

– И ние сме диваци.

Дик вече вървеше напред. Не се обръщаше. Но Мариана знаеше, че чува всичко. Той има слух на ловец. Мариана прескочи сивото стъбло на една лиана-хищница.

– После ще започне да те сърби, няма да можеш да спиш. Най-важното е да не се чешеш. Тогава няма да останат следи. Но всички се чешат.

– Аз няма да се чеша – каза Мариана.

– В съня си ще забравиш и ще се чешеш.

Дъждът се усили, косата буквално прилепна към главите им, от миглите на Мариана се стичаха капки и ѝ пречеха да гледа, но на бузите им бе приятно от студената вода. Тя си помисли, че трябва да подстриже Дик – косата пада върху раменете, пречи му. Лошо е, дето живее сам.

Всички живеят заедно, а той – сам. Живее си така, откакто умря баща му. Вече е свикнал.

– Усещаш ли нещо? – попита Мариана, като видя, че Дик тръгна по-бързо.

– Да – каза той. – Зверове. Сигурно са чакали. Глутница.

Те хукнаха да бягат, но в гората трудно се бяга бързо. Онези, които бягат, без да си отварят очите, ще послужат за обед на някоя лиана или дъб. Гъбите се мятаха в чувала, но Мариана не искаше да ги хвърли. Ей сега ще стигнат до сечището, а после е и селището. Някой непременно дежури там, при оградата. Тя видя как Дик извади ножа си от пояса и прихвана арбалета така, че да му е по-удобно. Тя също извади ножа си от пояса. Но нейният нож е тесен, тънък, добър е за рязане на лиани и изравяне на гъби. А когато те гонят чакали, ножът няма да ти помогне, по-добре е да вземеш тояга.

Те вече бягаха по пътечката, чакалите рядко се приближават толкова много до селото, но сутринта, като ги пускаше през оградата, Томас каза, че през нощта чакалите са били съвсем наблизко и Олег едва ги е пропъдил.

* * *

Олег дояде супата, сложи тенджерата с гъстото горе, на полицата, за да не я стигнат плъховете. Учениците зашляпаха с босите си крака по глинения под и през бойницата в стената Олег ги гледаше как изхвъркват през вратата и скачат в огромната локва, която се бе образувала през последните дни. Пръски на всички страни! После някой извика: „Червей!“ и те се струпаха накуп, мъчеха се да хванат червея, а розовата му опашка се подаде от водата и пляскаше учениците по краката, червенокосата Рут, дъщерята на Томас, изписка – както изглежда, червеят я бе ударил по ръката с парещото си смукалце, майка ѝ се подаде от отсрещната къща и извика:

– Полудяхте ли! Защо бъркате във водата! Така можете да останете без ръце! Веднага в къщи!

Но учениците бяха решили непременно да измъкнат червея навън и Олег знаеше защо. Тогава червеят променя цвета си, става ту червен, ту син, това е много интересно, само че е интересно за нас, тукашните, а не за майките, които панически се страхуват от червеите, по начало безвредни и плашливи твари.

Линда, жената на Томас, стоеше на края на локвата и викаше дъщеря си, а Олег, за да изпревари въпроса на майка си, каза:

– Ей сега ще се върна.

И излезе на улицата, погледна към края ѝ, към портата на оградата, където с арбалет в ръка стоеше Томас. В позата на Томас имаше напрежение. Нещо не е наред, каза си Олег. Нещо не е наред, тъй си и знаех. Дик я е завел някъде далече и там е станало нещо. Дик не мисли, че тя е съвсем различна от него, че още е малко момиченце и трябва да я пази.

Децата теглеха червевя навън, той вече бе станал почти черен, изобщо не можеше да се приспособи към плена, червенокосата Рут също бе пленена и Линда я помъкна към къщи. Олег хукна към оградата и тихешком се сети, че не е взел арбалета си и така от него няма да има никаква полза.

– Какво става? – попита той.

Без да се обърне, Томас каза:

– Чакалите май пак скитосват. Глутница.

– Същата ли е, от тая нощ?

– Не знам. По-рано не бродеха денем. Мариана ли чакаш?

– Отидоха с Дик за гъби.

– Знам, нали аз ги пуснах да излязат. Недей да се тревожиш. Щом е с Дик, нищо няма да ѝ се случи. Той е ловец по рождение.

Олег кимна. В тия думи имаше обида, макар че Томас не искаше да обиди Олег. Просто излизаше, че Дик е по-сигурен. Дик е ловец, а ти, Олег, не си като него. Сякаш да си ловец е най-голямото постижение на човечеството.

– Да, разбирам – изведнъж се усмихна Томас. Той отпусна арбалета и облегна гръб на един от стълбовете на оградата. – Но това е въпрос на ситуация. В малко общество, например в племе като нашето, способностите, да речем, математическите, отстъпват на заден план в скалата на ценностите в сравнение с умението да се убие мечка. Несправедливо е, но обяснимо.

Усмивката на Томас беше вежлива, тънките му дълги устни извиваха в ъглите, сякаш не можеха да се поберат на лицето, лицето му беше много тъмно, цялото на дълбоки бръчки, а очите – още по-тъмни от лицето. И бялото им жълтееше. Томас страдаше от черен дроб. И от тая болест съвсем бе оплешивял. Не беше в ред и белият му дроб, често кашляше. Но въпреки това Томас беше издръжлив и най-добре познаваше пътя към прохода.

Томас вдигна арбалета и без да се прицели, пусна стрелата. Чакалът не успя да я отбегне. Той падна от храстите, сякаш те го бяха държали да виси, а после го бяха пуснали. Стовари се на ливадата, потръпна и

остана неподвижен.

– Майсторски изстрел – обади се Олег.

– Благодаря. Трябва по-бързо да го пренесем. Докато враните не са долетели.

– Аз ще го домъкна – предложи Олег.

– Не – каза Томас. – Той не е сам. По-добре изтичай да вземеш арбалета си. Ако Дик и Мариана се връщат, ще трябва да минат през глутницата. От колко чакала е тя?

– Нощес преброих шест парчета – отвърна Олег.

Черната уста на чакала беше широко отворена, около нея бяха щръкнали бели косми – като игли.

Олег вече се бе обърнал, за да изтича за арбалета. И в същия миг го спря изсвирването на Томас – силно, та да се чуе във всяко кътче на селището: всички на помощ!

Да тича назад? Не, по-добре да отиде за арбалета! Ще го вземе за една минута.

– Какво има? – Майката на Олег стоеше на вратата.

Той я изблъска, грабна арбалета от стената, за малко да изтръгне куката.

– Къде са стрелите? Под масата? Да не са ги отмъкнали близнаците?

– Зад печката са – каза майка му. – Какво има? Да не е станало нещо с Мариана?

Стария изтича с копие. Той не умееше да стреля с арбалет, а и как ще стреля с една ръка? Олег изпревари Стария, вадеше стрела от колчана, макар че беше безсмислено да го прави тичешком.

Всички дечурлига от селото се бяха втурнали към оградата.

– Назад! – викна им Олег със страшен глас. Но никой не го послуша.

До Томас вече стоеше Сергеев с голям лък в ръка. Мъжете напрягаха слух. Сергеев вдигна ръката си без два пръста – заповядваше на ония, които тичешком се приближаваха отзад, да спрат.

И тогава от сивата, равна стена на гората се чу вик. Човешки вик. Викът беше далечен, къс, той пресекна и настъпи безкрайна тишина, защото никой в селището не смееше дори да диша. Млъкнаха дори бебетата в люлките. И Олег си представи, не, видя как там, зад стената на дъжда и беззвучните дънери, в живата, движеща се гора стои Мариана, притиснала гръб към топлата и пареща кора на някакъв бор, а Дик е паднал на коляно, мъчи се да сграбчи копието и от ръката му, разкъсана

от зъбите на чакала, шурти кръв...

– Стари! – извика Томас. – Борисе! Ще останеш при оградата. Олег, тичай след нас!

При гората ги настигна леля Луиза с нейната знаменита брадва, с която тая година бе пропъдила мечка. В другата си ръка носеше главня. Леля Луиза беше едра, дебела и страшна жена – късата ѝ побеляла коса бе нащръкала на всички страни, широкият ѝ халат се бе издул като камбана. Дори дърветата страхливо прибираха клони и свиваха листа, защото леля Луиза беше като богинята на отмъщението, като злия дух, който зиме ръмжи в клисурата. И когато леля Луиза се препъна в една лианахищница, вместо да сграбчи жертвата с пипалата си, тя отскочи към дънера и се скри зад него като страхлива змия.

Томас толкова неочаквано се спря, че Сергеев щеше да връхлети върху него. После пъхна два пръста в устата си и изсвири. Никой в селото не умееше да свири толкова оглушително.

Когато изсвирането прекъсна, Олег разбра доколко гората е стаила дъх и се е уплашила от човешкия тропот, от човешката тревога и човешкия гняв. Чуваше се само тежкото дишане на дебелия леля Луиза.

– Насам! – извика Мариана. Гласът ѝ прозвуча съвсем наблизко. Тя дори не извика, а повика, както викат от другия край на селището. И после, когато хукнаха отново, Олег чу гласа на Дик, по-точно някакъв зверски рев и бясното ръмжене на чакала.

Олег се стрелна встрани, за да изпревари леля Луиза, но пред него изникна гърбът на Сергеев, който не бе успял дори да се облече – тичаше само по риза и кожени панталони, без връхна дреха.

Мариана, както си я бе представил и Олег, стоеше облегната до мекия бял дънер на стар дебел бор, който се бе вдлъбнал, сякаш се мъчеше да защити девойката. Но Дик не бе паднал. Дик се бранеше с ножа си от голям сив чакал, който отбягваше ударите, като съскаше и се извиваше. Друг чакал се гърчеше на земята, със стрела в хълбока. И още няколко, най-малко пет, стояха в редица настрана като зрители. Чакалите имат такъв странен маниер. Не нападат вкупом, а чакат. Ако първият не се справи с плячката, захваща се вторият. И така, докато победят. Не им е жал един за друг. Не разбират това. Когато аутопсира един чакал, Сергеев дори не намери мозък в него.

Чакалите-зрители като по команда обърнаха муцуни към хората, които изскочиха на поляната. И на Олег изведнъж му се стори, че червените точки на чакалските очи го гледат с укор. Нима може да се напада тъй – всички заедно? Не е според правилата!

Чакалът, който все се опитваше да изтръгне, да захапне ножа със зъби, изведнъж се стовари на една страна, в началото на дългата му шия стърчеше стрела. Оказа се, че Томас бе успял да стреля, докато Олег разглеждаше сцената на поляната. През секундата, докато Олег бе разглеждал и преценявал кое как е. А Дик сякаш това и чакаше – веднага се обърна към останалите чакали и се хвърли към тях с копието. До него вече бяха Сергеев и леля Луиза с брадвата и главнята. И преди чакалите да разберат, че трябва да бягат, двама се търкаляха мъртви, а останалите свиха на пръстен люспестите си плоски опашки върху голите тилове и се скриха в гъсталака. Никой не хукна подире им. А Олег прекрачи към Мариана.

– Какво ти е?

Мариана плачеше. Притискаше към гърдите си помръдващия чувал с гъбите и горчиво плачеше.

– Кажй де, кажй!

– Надупчи ме един хвърчащ бодил – плачеше Мариана. – Сега ще стана сипаничавя.

– Жалко, че довтасахте толкова бързо – каза Дик, като бършеше кръвта от бузата си, – таман започна да ми се услажда.

– Не говори глупости – помоли го леля Луиза.

– Третият или четвъртият щеше да ти види сметката – рече Сергеев.

* * *

По пътя към селището Дик го разтресе – никой още не се е чувствувал добре от чакалските зъби. Всички веднага отидоха в къщата на Вайткус. Самият Вайткус беше болен, лежеше, а жена му Егле извади от аптеката – сандък в ъгъла – отвара против чакалската отрова, проми раната на Дик и му заръча да спи. Мариана искаше да изпрати Дик, но той отказа. Не можеше да понася собствената си слабост. След час-два треската ще мине, а когато го болеше и се чувствуваше зле, не искаше другите да гледат.

Егле сложи на масата паница със захар – получават я чрез изваряване от корените на острицата, която расте в блатото. Само те с Мариана знаеха как да различават сладката острипа от обикновената. Те и малчуганите, които просто имат усет коя трева е сладка и коя не бива да се пипа. После Егле наля в чашите вряла вода и всеки сам си загреба с лъжицата от гъстата сива захарна каша. У Вайткусови е просто. Всички обичат да ходят у тях.

– Нали няма нищо страшно? – обърна се Томас към Егле. Сякаш не

я бе питал вече три пъти.

– Неговите рани зарастват бързо, като на куче.

– Ама ти съмняваш ли се? – попита Сергеев.

– Не се съмнявам – отвърна Томас. – Друг изход няма. Ти предлагаш да чакаме още три години? Ще измрем от глад.

– Няма да измрем – успокои го от леглото Вайткус. Брадата и гъстата коса скриваха цялото му лице. Виждаше се само червеният нос и светлите петна на очите. Неизвестно откъде излизаше тънък глас. – Съвсем ще подивеем.

– Това е едно и също – каза Томас. – Да можеше да ми падне Даниел Дефо! Жалък лъжец!

Вайткус прихна да се смее, сякаш се закашли. Олег вече бе слушал тия разговори. Да се водят сега вече е съвсем празна работа. Искаше му се да отиде в бараката, където Стария с учениците дереше кожата на убитите чакали, да поприказва със Стария. Просто да поприказва. Но после погледна лицата със захар и реши да си хапне още малко. В къщи с майка си бяха дояли своя пай още по-миналата седмица. Той гребна захар така, че лъжицата да не е пълна.

– Пий, Мариашка – каза Егле. – Уморена си.

– Благодаря – рече ѝ Мариана. – Ще сложа гъбите да се накиснат. Иначе ще заспят.

Олег гледеше Мариана, сякаш я виждаше за пръв път, дори забрави да поднесе лъжицата към устата си. Устните на Мариана са като нарисувани, малко по-тъмни са по края, чудни устни, никои в цялото село вече няма такива. Макар че тя прилича малко на Сергеев. Съвсем малко. Нарядно прилича и на майка си, само че Олег не помнеше майка ѝ. А може би на дядо си? Генетиката е чудно нещо. В парника – една яма зад бараката, царството на Мариана – Стария показваше на учениците опитите на Мендел с граха. Е, вярно, не беше с грах, а с тукашната леща. Всичко съвпаднаше, само че с известни корекции. Други бяха чифтовете хромозоми, разбира се, че бяха други. Мариана има триъгълно лице, скулите и челото ѝ са широки, а брадичката – остра, тъй че остава много място за очите и те са заели цялото свободно място. И много дълга шия, с белег от едната страна – розов, от детинство. Мариана е свикнала с него, а се тормози заради бодила. Не е ли все едно дали човек има точки на лицето си, или няма? Всички имат. А на шията на Мариана, както и на другите жени или момичетата в селището, виси на въженце дървено шише с противоотрова. Мъжете я носят в джоба си.

– Представи си, че походът свърши трагично – помисли си на глас

Сергеев.

– Не бих искал, щом участвувам в него – каза Томас.

Вайткус пак се засмя, нещо заклокочи в центъра на брадата му.

– Момчетата, Дик и Олег, са надеждата на нашето селище, неговото бъдеще. Ти си един от четиримата последни мъже.

– Бройте и мене – басово рече Луиза и шумно задуха в чашата, за да изстуди врялата вода.

– Няма да ме убедиш – каза Томас. – Но ако много те е страх, нека оставим Мариана тук.

– Да, страх ме е за дъщеря ми. Но сега говорим за по-важни неща.

– Ще отида да накусна гъбите – леко се надигна Мариана.

– Кожа и кости – рече леля Луиза, като я гледаше. – Буквално кожа и кости.

Като минаваше край баща си, Мариана докосна рамото му с върховете на пръстите си. Той вдигна дланта си с три пръста, за да я положи върху китката на Мариана, но тя вече бе дръпнала ръка и бързо тръгна към вратата. Вратата се отвори, пусна вътре отмерения шум на дъжда и силно се хлопна. Олег понечи да се втурне след Мариана, но се съдържа – неудобно е някак.

От втората стая излезе с несигурни стъпки един от синовете на Вайткус. Вайткусови имаха общо шест деца, световен рекорд.

– Захар – сърдито каза детето.

– Ще ти дам аз една захар! – възмути се Егле. – Кой има развалени зъби? Аз ли? А кой ходи бос? А?

Тя вдигна на ръце момчето и го изнесе от стаята.

Олег видя ръката си – самичка отново гребна захар от паницата. Той се ядоса на себе си и изсипа обратно лъжицата. Поднесе я празна към устата си и я облиза.

– Дай да ти сипя още водичка – предложи леля Луиза. – Жал ми е за дечицата, винаги са някак недохранени.

– Сега още не е толкова зле – каза Егле, като се връщаше в стаята. Подире ѝ се носеше басовият рев на Вайткус-младши. – Сега има гъби. И витамини има. По-лошо е с мазнините...

– Тръгваме си! – разтревожи се леля Луиза. – Съвсем си прибледняла.

– Нали знаеш защо – опита се да се усмихне Егле. Но вместо усмивка на лицето ѝ се изписа гримаса, сякаш нещо я болеше.

Преди месец Егле бе родила мъртво дете, момиченце. Стария казваше, че вече ѝ е късно да ражда. И организмът ѝ е изтощен. Но тя е човек

на дълга. Родът трябва да бъде продължен. Разбираш ли? Олег разбираше, макар че разговорите на тая тема са неприятни – нали за това уж не бива да се приказва.

– Благодаря за почерпката – рече леля Луиза.

– Не разбирам как успя да се разплуеш така – каза Томас, като гледаше как огромното тяло на леля Луиза се носи към вратата.

– Не е от хубаво. – Луиза не се обръщаше. При вратата се спря и се обърна към Олег: – От тия вълнения забрави да отидеш при Кристина. Там те чакат. Не е хубаво.

Разбира се. Много лошо! Та той трябваше още преди час да е там. Олег скочи.

– Тръгвам.

– Нищо, нищо, аз само тъй, за дисциплина – каза леля Луиза. – Аз ще прескоча при тях. Ще нахраня моите сирачета и ще прескоча.

– Няма нужда.

Олег изскочи навън подир леля Луиза. И чак сега си спомни, че бе забравил да благодари на Егле за врялата вода със захар. Но не му беше лесно да се върне.

Тръгнаха рамо до рамо, не беше далече. Цялото село можеше да се обходи за две минути. В кръг покрай оградата.

Къщите със стръмни, едноскатни покриви се притискаха плътно една, до друга в редици от двете страни на правата улица, която разделяше селото наполовина – от портата на оградата до общата барака и склада. Покрити с плоски възрзови дълги листа на водни лалета, покривите блестяха под дъжда и в тях се оглеждаше винаги сивото, мъгляво небе. Четири къщи от едната страна, шест къщи от другата. Наистина две са празни. След миналогодишната епидемия.

Къщата на Кристина е предпоследна, зад нея е само къщата на Дик. Леля Луиза живее отсреща.

– Не те ли е страх да тръгнеш? – попита леля Луиза.

– Трябва – каза Олег.

– Отговор, достоен за един мъж. – Кой знае защо, леля Луиза се усмихна.

– Сергеев няма ли да пусне Мариана? – попита Олег.

– Ще тръгне твоята Мариана, ще тръгне.

– Нищо няма да ни се случи. Четирима сме. Въръжени. Не сме за пръв път в гората.

– Не сте за пръв път в гората – съгласи се Луиза. – Но в планината е съвсем друго.

Те се спряха между къщите на Кристина и Луиза. Вратата на Луиза беше откρηната, там блестяха очи – Казик, осиновено дете, чакаше леля си.

– В планината е страшно. Цял живот няма да забравя как вървахме горе. Хората замръзваха буквално пред очите ни. Ставаме сутрин, а някой вече изобщо не може да се събуди.

– Сега е лято – каза Олег. – Няма сняг.

– Легенди, легенди, взимаш желанията си за действителност. В планината винаги има сняг.

– Но ако не може да се мине, ще се върнем – успокой я Олег.

– Върнете се. По-добре е да се върнете.

Луиза тръгна към своята врата. Казик записка от радост. Олег бутна вратата на Кристина.

В къщата на Кристина е задушно, мирише на нещо кисело, плесента вече е покрила стените и макар че е жълта, оранжева, ярка, от това в стаята не е по-светло. И светилникът не гори.

– Здравейте! – Олег държеше вратата отворена, за да види кой къде е в тъмната стая. – Не спите ли?

– Ох – въздъхна Кристина. – Все пак дойде, а мислех, че няма да дойдеш, струваше ми се, че ще забравиш. Щом ще вървите в планината, защо трябва да си спомняш за мене?

– Не я слушай, Олег – тихо, много тихо, почти шепнешком каза Лиз. – Тя винаги мърмори. И на мене мърмори. От сутрин до вечер. Дотегнало ми е.

Олег намери масата, зашари по нея с ръце, напипа светилника, извади от кесията на пояса си кремък и прахан.

– Защо стоите на тъмно? – попита той.

– Маслото му се е свършило.

– А къде е кутията?

– Нямаме масло – каза Кристина. – На кого ли сме притрябвали, две безпомощни жени? Кой ще ни донесе масло?

– Маслото е на полицата, вдясно от тебе. Кога тръгвате? – попита Лиз.

– Следобед. Ти как си?

– Добре. Само дето нямам сили.

– Егле каза, че след два-три дена вече ще си на крака. Искаш ли да те пренесем при Луиза?

– Няма да оставя мама – каза Лиз.

Кристина не беше нейна майка. Но двете отдавна живееха заедно.

Когато дойдоха в селището, Лиз нямаше и годинка, беше най-малката. Майка ѝ бе замръзнала при преминаването през прохода, а може и да беше затрупана от снежна лавина, Олег не помнеше точно. Баща ѝ беше загинал още по-рано, Кристина бе носила Лиз през всичките ония дни. Тогава тя беше силна, смела, още имаше очи. Тъй си и останаха двете. После Кристина ослепа. Все заради същите бодили, не знаеха още какво да правят. И ослепа. Тя рядко излиза от къщи. Само през лятото. И само ако не вали дъжд. Всички вече са свикнали с дъжда, не го забелязват. А тя не е свикнала. Ако вали, за нищо на света няма да излезе. А ако е сухо, понякога надниква през вратата, после сяда на стъпалото и стои там, а ако някой мине край нея, познава кой е и му се оплаква. Стария казва, че Кристина е малко ненормална. По-рано тя е била голям астроном. Много голям астроном.

– Разбира се – рече Кристина, – пренесете я някъде. Защо да пукне тук с мене?

Олег намери кутията с масло на полицата, наля в светилника и го запали. Веднага стана светло. Виждаше се широкият креват, на който под кожата една до друга лежах Кристина и Лиз. Олег винаги се учудваше колко много си приличат – просто да не повярваш, че не са роднини. И двете са бели, с жълти коси, с широки плоски лица и меки устни. Лиз има зелени очи. Очите на Кристина са затворени. Но казват, че и те са били зелени.

– Маслото ще ви стигне за още една седмица. После Стария ще донесе. Не го пестете. Защо да стоите на тъмно?

– Жалко, че се разболях – каза Лиз. – Искаше ми се да дойда с тебе.

– Другия път – рече ѝ Олег.

– След три години?

– След една.

– След тая година значи – след три години. Белият ми дроб не е в ред.

– Зимата е далече, ще оздравееш.

Олег разбираше, че не казва онова, каквото очаква от него тая девойка с бяло широко лице. Когато говореше за прохода, за предстоящия път, тя имаше пред вид съвсем друго: Олег винаги да е с нея, защото я е страх, защото е съвсем сама, и Олег се мъчеше да бъде вежлив, но не винаги му се удаваше, защото Лиз го дразнеше: очите ѝ винаги молеха нещо, тя искаше да останат насаме с Олег, за да се целуват.

Кристина се надигна от леглото, взе бастуна си и тръгна към печката. Тя можеше да прави всичко сама, но предпочиташе съседите да

идват и да ѝ помагат.

– Олег – Лиз се надигна на лакът. Видяха се големите ѝ бели гърди и Олег извърна глава. – Олег, не отивай с тях. Няма да се върнеш. Знам, че няма да се върнеш. Имам предчувствие...

– Да донеса ли вода? – попита Олег.

– Има вода – отвърна Лиз. – Не искаш да ме послушаш. Чуй ме поне веднъж в живота!

– Тръгвам си.

– Върви – каза Лиз.

На вратата го настигнаха думите:

– Олежка, виж, там може да има лекарство против кашлица. За Кристина. Нали няма да забравиш?

– Няма.

– Ще забрави – рече Кристина. – И няма нищо чудно.

* * *

Стария се миеше в кухнята над легена.

– Едри животни сте убили – каза той. – Само че козината им не струва, лятна е.

– Дик и Сергеев ги убиха.

– Нещо май си ядосан? Беше ли у Кристина?

– Там всичко е наред. Ще трябва да им занесете масло. И картофите им се свършват.

– Недей да се тревожиш. Ела после при мене, да поприказваме за последен път.

– Защо вие не дойдете у нас?

– При мене е тихо, близнаците играят навън.

– Но няма да е задълго! – извика майката на Олег иззад преградната стена.

Стария се засмя. Олег взе пешкира и му го държеше, за да може той по-удобно да избърше ръката си. Старецът бе загубил дясната си ръка преди петнадесет години, когато за пръв път се бяха опитали да минат през прохода.

Олег влезе в стаята на Стария, седна до масата, излъскана от лактите на учениците, и отмести саморъчно направеното сметало със сушени орехи вместо топчета. Колко пъти е седял край тая маса? Няколко хиляди. И всичко, което знае, почти всичко, е чул край тая маса.

– Най-много ме е страх да пусна тебе – каза старецът, като сядаше отсреща, на учителското място. – Мислех, че след няколко години ти ще

ме смениш. И ще учиш децата вместо мене.

Той вдигна от масата една тъмна дървена дъсчица, избърса криво изписаните с тебешир букви по нея. Олег си помисли, че едно време и той се бе учил да пише на такава дъсчица. Може би на същата.

– Ще се върна – каза Олег. И си помисли: какво ли прави сега Мариана? Вече е наксннала гъбите, после е прередила хербария си, тя винаги го прережда. Готви ли се? Или приказва с баща си? Или спи?

– Слушаш ли ме?

– Разбира се, учителю.

– И в същото време самият аз настоявах да те вземат в похода. На тебе това ще е по-нужно, отколкото на Дик или Мариана. Ти ще бъдеш моите очи, моите ръце.

Стария вдигна ръката си и я погледна с любопитство, сякаш никога не бе я виждал. И се замисли. Олег мълчаливо разглеждаше стаята. Понякога Стария млъкваше така – внезапно, за една-две минути. Трябва да се свиква. Всеки си има слабости. Пламъчето на светилника се отразяваше в из-лъскания, както винаги чист микроскоп. Той беше без главната си леща. Сергеев хиляди пъти бе казвал на Стария, че празната тръба е твърде голям разкош, за да се държи на полицата като украшение. Дай ми я в работилницата, Боря, казваше той, ще направя от нея два чудесни ножа. Но Стария не я даваше.

– Извинявай – каза старецът. Той присви добрите си сиви очи и поглади грижливо подстриганата си бяла брада, заради която леля Луиза, кой знае защо, го наричаше Хемингуей. – Мислех. И знаеш ли за какво? Все за същото: че в историята на Земята вече е имало случаи, когато по една или друга нещастна случайност малък колектив, група хора са оставали откъснати от общия поток на цивилизацията. И тук навлизаме в областта на качествения анализ...

Старецът отново млъкна и примлясна с устни. Вгълби се в мислите си. Олег бе свикнал с това. Обичаше да седи до стареца, просто да млъчи, просто да седи и му се струваше, че в стареца има толкова много знания, че самият въздух в стаята е изпълнен с тях.

– Когато човек е сам, достатъчни са няколко години, за да деградира. При условие, че е бял лист хартия. Известно е, че децата, които по една или друга причина като бебета са попадали при вълци или тигри, а такива случаи е имало в Индия и Африка, няколко години по-късно безнадеждно са изоставали от своите връстници. Превръщали са се в дебили. А дебил значи...

– Помня.

– Извинявай. Невъзможно е било да се върнат към човечеството. Дори са ходели само на четири крака.

– А възрастният човек?

– Вълците няма да вземат възрастен човек.

– А на необитаем остров?

– Вариантите са различни, но човек неизбежно деградира... степен-та на деградиране... – Старецът погледна Олег, Олег кимна. Той знаеше тази дума. – Степента на деградиране зависи от равнището, до което чо-век е стигнал в момента на изолацията, и от характера на човека. Но се-га ние говорим за социум, за група. Може ли група хора в условията на изолация да се задържи на културното равнище, на което се е намирала в момента на отчуждаването?

– Може – каза Олег. – Това сме ние.

– Не може – отвърна старецът. – Но за малкото дете са достатъчни пет години, а на групата, дори ако не измре, ще са нужни две-три поко-ления. За племе – няколко поколения... за народ – може би векове. Но процесът е необратим. Проверен е от историята. Да вземем австралийс-ките аборигени...

Влезе майката на Олег, беше сресана, облякла беше прана пола.

– Ще постоя при вас – каза тя.

– Добре, Ирочка – рече старецът. – Приказваме за социалния регрес.

– Вече съм ви слушала. Питаш се след колко време всички ние ще почнем да ходим на четири крака? Ще ти кажа – още преди това ще из-помрем. И слава богу. Дотегна ми.

– А на него не е – каза старецът. – И на моите близнаци не им е дотегнало.

– Тъкмо заради него живея – рече майката на Олег. – А вие го изп-ращате на сигурна смърт.

– Ако възприемем твоето гледище, Ира отговори Стария, – тук смъртта ни заплашва всеки ден. Тук гората е смърт, зимата е смърт. На-воднението е смърт, ураганът е смърт, ужилването на пчелата е смърт. И не знаем откъде ще дойде смъртта, как ще изглежда.

– Смъртта идва, когато поиска, и взима, когато пожелае – каза май-ката на Олег. – Един подир друг.

– Ние сме повече, отколкото бяхме преди пет години. Главният проблем не е физическото оцеляване, а моралното.

– По-малко сме! Ние с тебе сме по-малко! Разбираш ли, вече не ос-танахме! Какво могат тия хлапаци без нас?

– Можем – отвърна Олег. – Ти ще отидеш ли сама в гората?

– Предпочитам да се обеса. Понякога ме е страх да излизам дори от къщи.

– А аз съм готов да тръгна още сега. И ще се върна. С плячка.

– Да, ама Дик и Мариашка днес едвам оцеляха.

– Това е случайност. Нали знаеш, че чакалите не ходят на глутници.

– Нищо не знам! И все пак тръгнаха ли? А?

– Тръгнаха.

– Значи ходят...

Олег престана да възразява. Майка му също млъкна. Стария въздъхна, дочака паузата и продължи своя монолог:

– Кой знае защо, днес си спомних една история. Сума ти време не си я бях спомнял, а днес си я спомних. Това станало през 1530 година, скоро след откриването на Америка. – Буря отнесла германски китобоен кораб към заснежените планински брегове на неизвестна земя. Това била Гренландия. Корабът хвърлил котва и моряците слезли на брега. Видели полуразрушена черква, после останки от каменни къщурки. В една от тях имало труп на червенокос мъж с дрехи, съшити как да е от тюленови кожи, а до него изтънял от точене, ръждив железен нож. И запустение, студ, сняг...

– Не ме плаши, Боря – каза майката на Олег. Пръстите й нервно забарабаниха по масата. – Исторически приказки...

– Чакай. Това не е приказка. Строго е документирано. Помниш ли, Олег, кои са викингите?

– Разказвали сте ни за тях.

– Викингите кръстосвали моретата, завладявали цели страни, заселили Исландия, стигали до Америка, която наричали Винланд, дори основали свое царство в Сицилия. Имали и голяма колония в Гренландия. Няколко селища с каменни къщи, черкви и така нататък. Но ето че корабите на викингите престанали да излизат в морето. Прекъснала се връзката и с колонията в Гренландия. А в ония времена климатът там ставал все по-суров, добитъкът измирал, посевите замръзвали и гренландските селища западнали. Преди всичко защото загубили връзка с останалия свят. В средата на XV век в последната черква в Гренландия станала последната сватба. Потомците на викингите подивявали, те били твърде малко, за да се борят със стихията, твърде малко, за да постигнат прогрес, твърде малко, та поне да запазят старото. Представяш ли си каква трагедия: последната сватба в цяла страна? – Стария се обръщаше към майката на Олег.

– Твоите аналогии не ме убеждават – каза тя. – Колкото и да са били викингите, много или малко, нищо не би ги спасило.

– Но алтернатива е имало. Ако същият германски кораб бе дошъл няколко десетилетия по-рано, всичко е щяло да стане другояче. Гренландците биха могли да отплават на континента и да се върнат в семейството на човечеството. Или са щели да се възобновят връзките им с другите страни, да се появят търговци, нови заселници, нови оръдия на труда, да дойдат нови знания. И всичко щеше да е другояче...

– При нас никой няма да доплава – каза майката на Олег. – Така ли е, Боря?

– Нашето спасение не е в приспособяването към природата – уверено рече старецът. – Трябват ни инжекции с човешка култура, трябва ни помощ. Помощ от останалото човечество. В каквата и да е форма. И затова настоявам синът ти да мине през прохода. Още помним. И наш дъл; е да не прекъсваме нишката.

– Празен разговор – уморено отвърна майката на Олег. – Да стопля ли вода?... Страх ме е за тебе, Олег, разбира се, че ме е страх. Ти си ми единичък. Ти си всичко, което ми е останало. А от ден на ден все повече се откъсваш от мене, отиваш някъде, ставаш чужд.

Старецът отмерено крачеше из стаята – така беше, когато е недоволен от учениците, когато ги мързеше. Наведе се, взе глобуса от табуретката. Беше го направил от една голяма гъба, израснала тая зима при бараката. Тогава заедно с Олег стриваха бои, цветната глина, която Мариана и Лиз бяха намерили край ручея – същата, от която сега правят сапун. Изушиха я, получиха се два цвята – бял и сив. А самата гъба беше люлякова. И Стария по памет нарисува всички материци и океани. Глобусът стана бледен, а след две години още повече избледня и се изтърка, заприлича на кръгъл облак.

Старецът сложи глобуса върху дланта си.

– Атлант – каза майката на Олег.

Олег видя на масата петънце от розова плесен. Това не е жълта, а отровна плесен. Той внимателно избърса с ръкав петното. Глупаво е, когато родната ти майка предпочита някой друг. Това е нещо като предателство. Истинско предателство.

– Ние с тебе ще умрем – каза старецът.

– Чудесно. Поживяхме си – рече майката на Олег.

– И все пак не бързае да умираме, не ни се разделя с живота.

– Страхливи сме – съгласи се тя.

– Ние с тебе ще умрем – продължи старецът, – но селището трябва

да живее. Иначе какъв ще е смисълът на моето и твоето съществуване?

– По-големи шансове да оцелее има селище, обитавано от ловци – рече майката на Олег.

– По-големи са шансовете на селище, обитавано от хора като Олег – отвърна старецът. – Ако нашето племе се предвожда от Дик и другите като него, след сто години никой няма да си спомня кои сме, откъде сме дошли и защо живеем. Ще възтържествува правото на силния, законите на първобитното племе.

– И те ще се плодят и размножават – каза майката на Олег. – Ще станат много. Ще измислят колелото, а след хиляда години и парната машина! – Тя се засмя, сякаш заплака. Подсмръкна с нос.

– Шегуваш ли се? – попита Олег.

– Ирина е напълно сериозна – отвърна старецът. – Борбата за съществуване в елементарна форма ще доведе до безнадежден регрес. Да оцелееш на такава цена чрез приспособяване към природата и приемане на нейните закони – това значи да се предадеш.

– Но все пак да оцелееш – каза майката на Олег.

– Тя не мисли така – обади се Олег.

– Разбира се, че не мисли така – съгласи се Стария. – Познавам Ирина вече двадесет години. И знам, че не мисли така.

– Изобщо предпочитам да не мисля – рече майката на Олег.

– Лъжеш – рече старецът. – Всички мислим за бъдещето, страхуваме се и се надяваме. Иначе ще престанем да бъдем хора. Може да ни спаси само бремето на знанията, с които не се обременява Дик, а ги заменя с простите закони на гората. И докато има алтернатива, можем да се надяваме.

– Заради тази алтернатива ли пращаш Олежка в планината?

– Заради опазването на знанията, заради нас с тебе. Заради борбата с глупостта, нима не е ясно?

– Ти винаги си бил егоист – отвърна майката на Олег.

– Твоят майчински сляп егоизъм не е ли същото?

– За какво ти е Олег? Той няма да издържи пътуването. Слаб е.

Тя не биваше да казва това. Веднага, самичка разбра и погледна Олег, като го молеше с очи да не се сърди, да разбере.

– Стопли вода – каза Стария. – Да пийнем. Заплашва ни забрава. Още сега носителите на трошиците човешка мъдрост остават все малко. Едни загиват, умират, други са прекалено погълнати от борбата за оцеляване... и ето че се появява ново поколение. Вие с Мариана още не сте толкова рязко изразени, вие сте преходен етап. Вие сте като

звено, което ни свързва с нашето бъдеще. Какво ще е то, представяш ли си го?

– Не се страхуваме от гората – рече Олег. – Познаваме гъбите и дърветата, можем да ходим на лов в степта...

– Аз се страхувам от бъдещето, в което господства новият човешки тип – Дик ловецът. За мене той е символ на отстъпление, символ за поражението на човека в борбата му с природата.

– Ричард е добро момче. Само че е малко див – обади се майката на Олег от кухнята. – Не му е лесно сам.

– Не говоря за характера – отвърна й старецът, – а за социалното явление. Ирина, кога ще се научиш да се абстрахираш от дреболиите на всекидневието?

– Не знам кога ще се науча, но ако тая зима Дик не бе убил мечката, всички щяхме да измрем от глад – каза тя.

– Дик вече се смята за абориген тук, за господар на гората. Преди пет години престана да идва при мене. Не знам дали още помни азбуката.

– За какво му е? – попита майката на Олег. – И без това няма книги. А и къде, на кого да пише писма?

– Дик знае много песни – каза Олег. – И сам си ги измисля.

Олег малко го досрамя, че му е приятно да чувствава недоброжелателното отношение на стареца към Дик – и затова взе да защитава Дик.

– Работата не е в песните. Песента е зората на цивилизацията. А за малките Дик е кумир. Дик ловеца! За вас пък, жените, е пример. „Я виж Дик. Хубаво момче!“ А за момичетата е рицар. Не си ли забелязвала с какви очи го гледа Мариашка?

– Нека го гледа. Ще се омъжи за него. И ще е добре за селището.

– Мамо! – не издържа Олег.

– Какво има?

Както винаги, майка му не забелязваше нищо наоколо, живееше в някакъв свой свят, предъкваше все едно и също.

– И тебе те радва светът на хората като Дик, на дивациите? – Старецът се ядоса. Дори стовари юмрук върху масата. – Светът на благополучните бързоноги диваци?

– А ти какво предлагаш в замяна?

– Него – старецът сложи тежката си длан върху тила на Олег. – Светът на Олег е моят свят, твоят свят, от който се опитваш да избягаш, макар че друг не ти е даден.

– Страх ме е, че не си прав, Боря. – Майката на Олег отиде в

кухнята, свали от огъня паницата с врялата вода и я донесе в стаята. – Захарта ни се свърши.

– И моята – каза старецът. – Сега корените са тънички, не са сладки. Егле казва, че ще трябва да потърпим цял месец. Ще прием с хляб. Ти си интелигентна жена, трябва да разбираш, че като общество сме обречени на израждане, ако залагаме на Дик, ако на наше място дойдат диваците ловци.

– Не съм съгласна с тебе, Боря – рече майката на Олег. – Ние трябва да оцелеем. Сега не говоря конкретно за себе си, а за селището. За децата. Когато гледам Дик или Мариашка, в мене се ражда надежда. Ти ги наричаш диваци, а аз мисля, че са успели да се приспособят. И ако сега загинат, всички ще загинем. Рискът е твърде голям.

– Значи аз не съм се приспособил? – попита Олег.

– Приспособил си се по-малко от другите.

– Просто се страхувах за мене – каза Олег. – И не исках да отида в планината. А аз стрелям с арбалета по-добре от Дик... Недей да мислиш, че се обиждам, мамо. Всичко е ясно. Само че искам да отида. Може би искам повече от всички останали. Дик дори с удоволствие би останал. Знам. Сега елените ще започнат да се преселват. Тъкмо е време за лов в степта. Той би останал.

– Нужен е в похода – рече старецът. – Колкото и да се възмуштавам от перспективите за неговата власт, днес умението и силата му могат да ни спасят.

– Да ни спасят! – Майката иа Олег откъсна поглед от сина си. – Дърдориш за спасение! Но вярваш ли в него? Три пъти хора се качваха в планината, а колко се върнаха? С какво?

– Тогава бяхме още неопитни. Не познавахме тукашните закони. Тръгвахме през зимата, в студовете, когато в планината имаше сняг. Най-важното бе, че отивахме само ние, чужди хора в тия места, старци според тукашните понятия. Днес имаме щастливо съчетание на обстоятелствата: такова топло лято не сме виждали през всичките тия години. И децата израснаха, десет пъти по-издръжливи и приспособени от нас. Днес или никога...

– Ако ония не бяха загинали, щяхме да живеем по-добре. Щеше да има кой да ни храни.

– Разбира се. Но пак щяхме да изпадне под властта на закона за деградацията. Или сме част от човечеството и ценим неговите знания, стремим се към тях, или сме диваци без перспективи.

– Ти си идеалист, Боря. Парчето хляб днес ни е по-нужно от

абстрактните ананаси.

– Но помниш вкуса на ананаса, нали? – Стария се обърна към Олег и добави: – Ананасът е тропически плод със специфичен вкус.

– Разбрах – каза Олег. – Смешна дума. Мамо, стопли супата. Скоро ще трябва да вървим.

* * *

– Хартия – повтори Стария. – Поне десетина листа.

– Ще имаш хартия – рече Томас.

Заминаващите се бяха събрали при портата на селището. Останали-тоей дойдоха да ги изпратят. Всички се преструваха, че походът е най-обикновен, като за корени към блатото, а се сбогуваха сякаш завинаги. Такова чувство имаше Олег.

Заминаващите бяха облечени топло – събраха им дрехи от цялото селище. Леля Луиза самичка ги подбираше, прекройваше и стъкмяваше. Навярно никога по-рано Олег не е бивал толкова топло облечен. Само Дик не взе нищо излишно. Той сам си шие всичко. Дъждът почти спря, в локвите около коловете шляпаха и писукаха водни бръмбари. Времето беше на оправяне.

Томас погледна бръмбарите и каза:

– Дъждът ще спре. Трябва да се укрепят коловете.

– Недей да мислиш за това – отвърна леля Луиза. – И без тебе ще се справим.

– Какво ще ми донесеш, татко? – попита червенокосата Рут, дъщерята на Томас.

– Недей така – възрази жена му. – Недей дори да мислиш за това. Най-важното е баща ти да се върне. Омотай си гърлото. Пак кашлиш.

– Дръж надясно от клисурата – обърна се Вайткус към Томас. – Нали помниш?

– Помня – усмихна се Томас. – Като днес си спомням. Ти да беше легнал. Рано ти е за ставане.

Майката на Олег държеше сина си за ръка и той не смееше да я издърпа, макар да му се струваше, че Дик се подсмива, като го гледа.

Майката на Олег искаше да отиде с тях до гробищата, но Сергеев не я пусна. Не пусна никого – само Луиза и Стария.

Олег на няколко пъти се обърна. Майка му стоеше неподвижно, с вдигната ръка, сякаш искаше да махне подире му, но бе забравила. Тя се мъчеше да не заплаче.

Над оградата се виждаха главите на възрастните. Майка му, Егле,

Сергеев, Вайткус... а през трънака долу тъмнееха фигурите на децата. Малка редица от хора, а зад нея – полегатите, блестящи под дъжда розови покриви на няколкото събрани накуп къщурки.

От хълма Олег се обърна за последен път. Всички стояха все тъй до оградата, само някой от малчуганите бе изтичал настрана и сновеше край локвата. Оттук, отгоре, се виждаше улицата – пътека между жилищата. И вратата на къщата, в която живееше Кристина. Някаква жена стоеше на вратата. Но от хълма не можеше да се разбере коя е – Кристина или Лиз. А после върхът на хълма скри селището от погледите им.

Гробищата също бяха опасани с ограда. Преди да бутне вратата, Дик погледна вътре – дали там не се е настанил да почива някой звяр. Като нищо можеше да е така. Олег си помисли, че самият той навярно би забравил да погледне. Странно, помисли си той, че гробовете, покрити с каменни плочи, нацепени от близките скали, са много повече от хората в селището. Макар че то съществува само от шестнадесет години. Баща му не е тук, останал е отвъд прохода.

Дик се спря пред две еднакви плочи, издялани много по-грижливо от останалите. Това са баща му и майка му. Задуха вятър – студен и противен. Старецът бавно вървеше от гроб на гроб. Познаваше ги всички. Колко сме били преди шестнадесет години? Май тридесет и шест възрастни и четири деца. А колко са останали? Девет възрастни и три от ония деца, които са дошли. Дик, Лиз и той, Олег. Мариана е родена вече тук. И още дванадесет деца, родени в селището, са живи. Значи преди шестнадесет години тук са дошли четиридесет души, а сега са двадесет и няколко. Проста аритметика. Не, не е проста. Гробовете са много повече, това са все деца, които са умрели или загинали. Тукашни, от селото. И навярно може да се състави график мислеше си Олег. Кой оцелява, защо умират хората...

Лея Луиза каза над ухото му, сякаш бе дочула какво мисли:

– Повечето умряха през първите пет години.

– Разбира се – съгласи се Стария – Плащаме за опита.

– Чудно ми е как всички не измряха през първата година – рече Томас. – Помниш ли?

– Помня – отвърна Стария.

Спряха се пред плочите в центъра на гробищата. Плочите бяха неоядлани, груби, криви, бяха почти пропаднали в земята и лепкавите, червеникави лапички на мъха ги бяха оплели, бяха ги превърнали в заоблени хълмчета.

На Олег му се дощя да се върне, та още веднъж да погледне

селището. Знаеше: майка му стои при оградата и се надява, че той ще го направи. Олег дори тръгна към вратата на оградата, но тъкмо тогава Томас каза:

– Време е да тръгваме. След пет часа ще започне да мръква, а трябва да стигнем до скалите.

– Ах! – извика Мариана. Тя бързо барабанеше с пръсти по торбата, която висеше на рамото ѝ.

– Забрави ли нещо? – попита Дик.

– Не. Или по-скоро да... Ще погледна баща си...

– Да вървим, Мариашка – каза Томас. – Колкото по-скоро тръгнем, толкова по-скоро ще се върнем.

Мариана изостана зад другите, Олег се приближи до нея и каза:

– И аз исках да се върна. Поне да погледна от хълма.

– Така ли?

Те вървяха един до друг и мълчаха.

Спряха се на тридесетина крачки от оградата, където започваше високият, коварен, лепкав храсталак.

Луиза целуна всички. Стария подаде ръка за сбогуване. Последен се ръкува с Олег.

– Много разчитам на тебе – каза той. – Повече, отколкото на Томас. Томас се грижи за благо на селището, за днешния ден. Ти трябва да мислиш за бъдещето. Разбираш ли ме?

– Добре. А вие се погрижете за мама. Да не тъгува. Ще донеса микроскоп.

– Благодаря. Връщайте се по-бързо.

Дик пръв влезе в храсталака, като леко и бързо отмяташе с върха на копието лепкавите пипалца.

– Движете се близо до мене – каза той, – Докато не са се опомнили.

Олег не се обръщаше. Нямаше кога. Обърнеш ли се, някое клонче се лепне за бутуша ти, после не можеш го отскубна, а като го отскубнеш – три седмици ще смърди. Отвратителен храсталак.

* * *

Привечер стигнаха до скалите. Такива бяха и сметките на Томас.

Гората не стигаше до скалите, чиито алени зъби стърчаха от голата, покрита тук-таме с лишеи долина. Парцаливите облаци прелитаха толкова ниско, че остриетата на скалите пореха коремите им, и изчезваха в сивата мараня. Томас каза, че пещерата, в която е нощувал миналия път, е суха и ще стигнат лесно до нея. През тия пет часа бързо ходене из

плиткото блато всички освен Дик се бяха уморили. А той и да беше уморен, си мълчеше. Само се зъбеше.

– Тогава беше по-студено – каза Томас. – Тогава мислехме, че в студа ще минем по-лесно през блатото. А проходът беше недостъпен. Помня, че докато вървахме тук, под краката ни хрущеше лед...

Между пътниците и скалите имаше някакво белезниково кръгло петно, с диаметър около двадесет метра.

– Тук ли хрущеше? – попита Дик, който вървеше пръв. Той рязко спря на края на петното, чиято повърхност леко блещукаше като борова кора.

– Да. – Томас се спря до Дик. Олег бе останал назад. Преди час той бе взел торбата от Мариана, за да не капне от умора. Мариана не искаше да я даде. Дик само се озъби, а Томас каза:

– Правилно. Утре аз ще ти помогна. После Дик.

– Защо да ѝ помагаме? – попита Дик. – Довечера ще извадим някои от нещата, ще ги разпределим по торбите – хем ние нищо няма да усетим, хем на Мариана ще ѝ е по-леко. Трябваше по-рано да помислим. Два месеца се готвихме, а не помислихме.

Интересно, а кой трябваше да мисли? „И ти си един мислител като всички други“ – рече си Олег. А имаше какво да се носи. Дик казваше, че могат да не се тревожат за храната, той ще ги храни, нали е ловец, но въпреки това взеха и сушено месо, и корени, и сушени гъби. Най-големият товар бяха сухите дърва – без тях и вода не можеш свари, и зверовете не можеш пропъди.

– Знаете ли на какво прилича това? – обади се Мариана, като настигна мъжете. – На връх на гъба. Огромна гъба.

– Може би – рече Дик. – По-добре да го заобиколим.

– Защо? – попита Олег. – Ще трябва да се катерим по сипея.

– Да опитам ли? – каза Мариана, коленичи и извади ножа.

– Какво искаш да правиш? – попита Томас.

– Ще отрежа едно парченце. И ще го помириша. Ако е гъба, годна за ядене, представяш ли си колко хубаво ще бъде? Цялото селище ще нахраним.

– Недей ряза – рече ѝ Дик. – Не ми харесва твоята гъба. И изобщо не е гъба.

Но Мариана вече бе забила ножа в края на петното. Ала не успя да отреже нищо – едвам можа да издърпа ножа. Бялото петно изведнъж се изду, взе да се гърчи, стрелна се към Мариана. Дик рязко дръпка девойката към себе си и двамата се търкулнаха по камъните. Томас отскочи

подире им и вдигна арбалета. Седнал на камъните, Дик прихна да се смее.

– За да го убиеш, трябва ти стрела, колкото цяла къща. Или още по-голяма!

– Нали ти казах, че е гъба – рече Мариана. – Само дето се уплаши, Дик. Мирише като гъба.

Гърчовете минаваха като вълни по бялото петно – зараждаха се в центъра и отиваха към краищата като кръгове по водната повърхност от хвърлен камък. А центърът на гъбата все се издигаше и издигаше, сякаш някой искаше да изскочи навън и блъскаше с глава. После от центъра встрани се отвориха тъмни пукнатини, разширяваха се и се образуваха огромни листа с острите си върхове към центъра. Листата започнаха да се вдигат нагоре и да се свиват навътре, докато се образува цветето.

– Красиво е – каза Мариана. – Просто е красиво, нали?

– А ти искаше да минем през него – обърна се Дик към Олег с глас на възрастен човек, макар че бяха връстници. И двамата са били по на две години, когато са ги пренесли през прохода.

Томас метна арбалета на гръб, вдигна от камъните ножа на Мариана.

– За естествоизпитателите също е полезно понякога да мислят. А после да изпитват.

– Това цветето нищо не може да ни направи – обади се Мариана. – Показва ни колко е красиво!

– Стига само в него да няма паразити – каза Дик. – Е, хайде! Че ще мръкне и няма да намерим пещерата. Всичките ни планове ще отидат на вятъра. Нали нарочно тръгнахме така, че да пренощуваме на познато място.

Заобиколиха петното по каменния сипей. Отгоре Олег се опита да надникне във вътрешността на цветето, но там беше тъмно. И празно.

– Как ще го наречем? – попита Мариана.

– Мухоморка – отвърна Томас.

– Мухоморката е гъба, нали?

– Гъба е – каза Томас. – Отровна и голяма. С червен калпак, а по него – бели петна.

– Не прилича много – обади се Дик.

– Но звучи красиво – възрази Мариана.

Отдавна вече беше тъй – имена на неизвестните неща даваше Томас. Даваше им познати, не много точни имена, но защо трябваше да се измислят нови? Достатъчно беше да има общ признак. Гъбите растат в

земята и могат да се сушат. Значи кръглите оранжеви или сини кълба, които самички се заравят в земята и могат да се сушат и ядат, да се варят и пекат, ако си ги изкиснал, както трябва, ще се казват гъби. Чакалите ходят на глутници, хранят се с мърша и са страхливи и лакоми. И няма значение, че чакалите са влечуги. Мечката е голяма и има дълга, рунтава козина... Макар че козината ѝ е от филизи на хвърчащия бодил, които са като зелени косми.

Олег се запъхтя, докато се изкачваха по сипея. Под краката му се търкаляха камъни. Торбата на Мариана щеше да откъсне ръката му, а неговата тежеше върху раменете. Олег броеше крачките. Къде ли е тая дяволска пещера? Въздухът започна да синее, и без това денят беше мрачен, а сега вече на десетина крачки предметите губеха очертанията си, от земята се вдигаше сива мъгла, време беше да се подслонят някъде, дори Дик не би рискувал да излезе нощем в гората или в степта. В тъмното се появяват нощни твари. Който излезе нощем зад оградата, вече не се връща. А тук, далече от селото... Олег се обърна. Стори му се, че някой върви зад него. Не, само мъгла. Той не забеляза, че е ускорил крачките си – Томас веднага се обърна и тихо подвикна:

– Недей припира, ще ме спънеш. Движи се на разстояние.

И все пак Олег не можеше да се отърве от чувството, че някой върви отзад.

Гърбът на Томас изчезна – той бе изпреварил Мариана. Сега отпред върви Мариана. Нейният гърб е тесен – дори в топлата дреха. Мариана се препъва. Тя не вижда добре в здрачината. Егле каза, че това е кокоша слепота, но не стандартна, а ендемична. „Ендемична... сиреч характерна за дадена местност“ – прозвуча в ушите му гласът на Стария. Сякаш крачеха един до друг.

– Искаш ли да те хвана за ръка? – попита Олег. Двамата вървяха през безкрайната мъгла, потънали до коляно в нея.

– Не – каза Мариана. – Благодаря.

– Стойте! – Гласът на Дик беше глух, долетя отдалече. – Скалите.

* * *

Добре, че никой не се бе настанил в пещерата. В нея можеше да се крие мечка или нещо по-лошо – от ония вечерни и нощни твари, които бродят като призраци около оградата и понякога дори я разклащат – стремят се към човешкото обиталище и същевременно се страхуват от него. Веднъж преди две-три години Мариана доведе от гората козленце – мъничко, още само до кръста ѝ. То имаше противен глас, по-противен,

отколкото на близнаците, тропаше с покритите си с черупка крака, а от него до самата земя висеше зелена трева вместо козина.

– Блее – доволен каза тогава Вайткус. – Обожавам гласа на домашните животни.

– Значи ще бъде козел – рече Томас, който и тогава даваше имена на неизвестните предмети и твари.

Козелът живя в селището до зимата, когато нощта продължава почти без прекъсване. Той свикна с хората, почти не хапеше и през цялото време се навърташе край работилницата на Сергеев – там беше топло. В работилницата Сергеев правеше мебели и дълбаше съдове. Олег обичаше да му помага, обичаше да прави с ръцете си различни предмети. А после през нощта дойдоха нощните твари. И отведоха козела със себе си. Мариана намери няколко кичура зелена козина зад гробищата. Но това вече бе напролет. Можеше и да греша.

Тогаваше Вайткус каза:

– Ще отложим за по-нататък развитието на животновъдството.

– Още повече, че от козел мляко не можеш издои – забеляза Егле.

Пещерата имаше един недостатък – широк вход. Опънаха на него палатката от рибешки кожи, запалиха огън – нощните твари не обичат огъня. В пещерата беше почти топло и Олег с наслада се опъна на гладкия каменен под. Мариана се настани до него.

– Колко се уморих! – каза тя. – И ме беше страх.

– Мене също – тихо отвърна Олег. – Струваше ми се, че някой върви отзад.

– Добре, че не съм знаела.

Дик разпалваше главните. Бяха взели със себе си най-добрите дърва – дето горят бавно. Томас отвори торбата със сушени гъби, извади котлето с триножника, който го държеше над огъня.

– Олег, дай вода – помоли той.

Водата беше в торбата на Олег, в една кратунка. Томас трябваше да направи само две крачки, за да я вземе сам. Олег разбра, че Томас казва това с възпитателна цел. Не иска да заповяда на Олег да стане и да се залови с някаква работа, не иска да го укорява. Макар че какво има за правене – заедно окачиха палатката на входа, огънят гори. Другия път ще се уморя по-малко и ще се заема с домакинска работа – нали сега мъкнах и торбата на Мариана...

Разбира се, Олег не каза нищо на глас. И не бе успял да се надигне, когато Дик посегна с дългата си ръка, улови торбата на Олег и я подаде на Томас.

– Нека почива – безизразно, равнодушно каза той. – Уморен е. Носеше две торби.

– Добре, да полежи – съгласи се Томас.

Олег седна.

– Какво трябва да направя? – попита той. – Когато има нужда, винаги върша нещо.

– Чакай, Томас – каза Мариана. – Аз самичка ще сваря вода. Ти не знаеш колко гъби да сложиш.

– Имах чувството – рече Дик, – че някой върви след нас.

– И ти ли? – попита Олег.

И веднага чуха нечии тежки стъпки пред вратата. Дик се втурна към арбалета си. Томас се наведе над огъня, готов да сграбчи главня. Стъпките замряха. Беше много тихо. Чуваше се как редките дъждовни капки се стичат от козирката над входа на пещерата.

– Навреме стигнахме – каза Мариана.

– Тихо.

Но зад блестящата завеса от рибешки кожи, по която играеха отражения от пламъка, не се чуваше нищо.

С копие в ръка Дик отиде при завесата, предпазлива отметна единия ъгъл и погледна навън.

Олег гледеше широкия му, напрегнат гръб и чакаше. Трябва и той да вземе копието... Но нали тук има огън... Това е работа на Дик. Несправедливостта на тази мисъл беше очевидна за Олег, но той не можеше да мисли другояче, защото неговата работа беше инаква. Трябваше да види онова, което няма да заинтересува останалите. Старецът се надява на него. Лошо е, когато не знаеш дали ще оправдаеш надеждите, още повече, че с годините те стават все по-абстрактни за стареца и постигането им е все по-илюзорно.

Мариана шеташе край огъня, разпределяше гъбите и сушените солени плодове – тя винаги ги вареше поотделно, а после ги смесваше. Беше коленичила със запретнати ръкави, тънките ѝ ръце бяха целите в драскотини и белези. Олег си помисли, че ръцете на Мариана са красиви, а белезите не значат нищо, всеки има белези.

Томас също гледеше бързите ръце на Мариана, гледаше как девойката се бе вгълбила в свещенодействието, което за него, пришълец по тия места – нямаше смисъл, виждаше белезите по ръцете ѝ, цената, която гората бе взела за учението, и мислеше за пропастта, отворена от селото между него и тия юноши, диваци, които сега като нищо ще заспят на каменния под, без да се завият и без да чувствуват влажния,

пронизващ студ, а миризмата на тия растителни сепии, наречени гъби, не им е противна, те са свикнали с нея... Впрочем тук децата миришат другояче, не както в къщи. Дори собствените деца. И Рут на своите осем години, ако се озове в гората, може би няма да загине, поне няма да умре от глад – макар и опасно, коварно място, гората им е добре позната. И ако той, Томас Хинд, в тая гора е човек, те са като елени, зайци или дори вълчета – не са най-силните, но са по-хитри от много други, няма да загинат. Мариана се озъби като зверче, гризна една съмнителна гъба, изписка и я хвърли в ъгъла. Гъба като гъба – всички те са отрова. Някой пак тежко мина навън, почти докосна полупрозрачната завеска. Дяволски призраци на тъмнината. Обикалят слонове – и нищо чудно, ако са отровни... Момчетата са уморени, макар че дявол ги знае дали са уморени. Дик изглежда така, сякаш е готов всеки миг да хукне подир някой чакал из гората. Виж, Олег е по-слаб. Добър момък, не е глупав, само че Борис напразно му вдъхва своите идеалистични теории. Селището ще оживее. Днес, утре. Не знам кога ще започнем да строим градове и да изстрелваме спътници. След хиляда години? Но дори за това трябва да оцелеем днес.

Завесата се разклати – както изглежда, нощният гостенин бе решил да я съдере. Томас грабна една главня и изпревари Дик – пръв погледна в мрачината, в мъглата. Тъмната сянка отскочи надалеч, изчезна в сивата мъгла, сякаш някой шегобиец бе дръпнал към себе си вързания с конец балон.

– Не знам – каза Томас. – Никога не съм виждал такова нещо.

– Ще трябва да дежурим край огъня – заключи Дик.

– Никак не ми се спи – рече Олег.

– Да имаше сега един хубав пистолет – въздъхна Томас. – Хубав, с постоянно действие.

– След пет минути супата ще е готова – съобщи Мариана. – Вкусна супа. Леля Луиза ни е избрала само бели гъби.

В далечината нещо изтрещя, загърмоля. После се понесе лек тропот от многобройни крака и блеене. На няколко гласа. Отчаяно блеене.

Мариана скочи на крака.

– Козли!

– Твоя вече го изядоха – каза Дик. – Кон ли ги гони?

– Отровен слон – неочаквано за самия себе си рече Томас.

– Кой? – учуди се Мариана.

Дик се засмя.

– Тъй ще го наричаме – каза той.

Блеенето премина в силен рев – както реве дете. После всичко стихна. И отново се чу тропот.

– Мисля, че излизат от бялата гъба – обади се Олег.

– Кои? – попита Дик.

– Отровните слонове.

– Това са зли духове, привидения. Кристина ми е разказвала – обади се Мариана.

– Зли духове няма – заяви Олег.

– Влез навътре в гората и ще видиш – каза Дик.

– Мълчете – заповяда Томас.

Козлите префучаха съвсем наблизко. След тях с меки и редки стъпки се движеше преследвачът им. Хората отстъпиха зад огъня, като го оставиха между себе си и завеската. Пригответе си оръжието си. Непознатите зверове са страшни, защото не познаваш навиците им.

Завеската се дръпна на една страна, разкъса се накриво и в пещерата се втурна зелено косматото същество, високо колкото човешки ръст, но закръглено, на четири крака, с костелив гребен на гърба, щръкнал от козината като верига стръмни хълмове от гората. Животното бързо и ситно трепереше. Малките му червени очи гледаха безсмислено и обречено.

Дик се прицели с арбалета, стараше се изстрелът му да е безпогрешен.

– Стой! – извика Мариана. – Та това е козел.

– Правилно – прошепна Дик, без да се движи и дори без да помръдва устни. – Месо.

Но Мариана вече отиваше към козела, като заобикаляше огъня.

– Чакай – опита се да я спре Томас. Мариана отмахна ръката му от себе си.

– Това е моят козел – рече тя.

– Твоят отдавна вече е умрял – каза Дик, по ръката му с арбалета се отпусна. Имаха още месо. А Дик не обичаше да убива просто така. Ловците убиват толкова, колкото могат да носят.

Козелът започна бавно да отстъпва назад. И спря неподвижен. Изглежда, че онова, което го дебнеше навън, беше по-страшно от Мариана. Тя се наведе, бързо извади от торбата вкусна сушена гъба и я подаде на козела. Той пое въздух, помири се, отвори хипопотамската си уста и послушно схруска подаръка.

* * *

Пръв дежуреше Олег. Козелът не си отиваше. Той отстъпи към стената, сякаш искаше да се слее с нея, гледаше с едното си око Олег и от време на време шумно поемаше въздух. После започна да се чеше о стената.

– Ще ни напълниш с бълхи – каза Олег. – Стой мирен, че ще те изхвърля.

Внимателният, немигащ поглед на козела създаваше впечатление, че той слуша и разбира. Но в действителност козелът се вслушваше в онова, което ставаше навън.

Докато гледаше догарящия огън, Олег неусетно задряма. Струваше му се, че не спи, а вижда как над главните хвърчат сини искри и танкуват две по две, сплитат се в редица. Козелът изпъшка и заблея, затропа с копита. Олег се сепна, но чак след секунда-две разбра, че козелът не е на предишното си място, че се е стрелнал в дъното на пещерата, а през дупката на завесата се вмъква някаква сива мехуреста маса, пълзи бавно, разтегля се като тесто в пещерата и може би не е сива, а розова. В нея имаше някакво тъпо любопитство, леност, упорство, а козелът отчаяно блееше, молеше да го спасят – изглежда, бе решил, че тестото е дошло специално за него, Кой знае защо, Олег успя да си помисли, че тая маса е твърде грозна за нощен призрак, той опипваше камъните и изобщо не можеше да намери арбалета, не можеше и да откъсне поглед от приближаващата се маса, която изпускаше задушлива миризма на кисело. И затова видя как в хълбока на гадината изведнъж се заби перната стрела от арбалет, влезе до половината в тестото, потъна в него – и веднага леко и бързо тестото се сгърчи, сви се и изчезна, краищата на разкъсаното място се събраха и завеската лениво се разлюля.

Олег най-после можа да наведе поглед, арбалетът лежеше на два сантиметра от разперените му пръсти. Дик седеше на пода, стегнат, силен, отпочинал, сякаш изобщо не беше лягал да спи. Той отпусна арбалета и каза:

– Май не трябваше да стрелям? Можех да почакам.

– По какво си стрелял? – попита Мариана и без да става, с протегнатата ръка галеше тънките черупчести крака на козела, който хленчеше като дете и се оплакваше на Мариана.

– Олег не помръдваше, а тая чудесия вече се бе примъкнала до него – продължи Дик, без желание да упрекне или да обиди Олег, просто каза, каквото мислеше. Той винаги казваше, каквото мисли. – Нямах време да измъкна някоя главня.

– Задряма ли? – обърна се Томас към Олег.

Томас лежеше, сложил под главата си торбата със сушено месо и загърнат с одеяло. Беше му студено, изобщо не можеше да свикне със студа. От всички най-трудно ще му е на него, когато застудее истински, помисли си Олег. И каза:

– Задрямах. Без да забележа. Козелът ме събуди.

– Браво, козльо – прекъсна го Мариана.

– Добре, че ни събуди – рече Дик, като се отпусна на единия си хълбок. Дланта му бе отпусната върху дръжката на арбалета, изрязана точно и красиво, сам я беше правил. – Щеше да ни изяде...

И заспа, без да е завършил фразата си.

На Томас не му се спеше. Той стана и смени Олег, който взе да спори, но се съгласи – очите му се затваряха. И веднага се опъна на пода. Томас метна одеялото на раменете си, добре би било да сложи още дърва в огъня, но дървата трябва да се пестят, не са толкова много, а ще бъде студено. Той си спомни колко студено беше, когато миналия път вървяха към прохода. Колко страшно и безнадеждно студено беше. Това беше преди четири години. И преди осем години. И една година, след като основаха селището. Най-далече отидоха втория път. Но от тоя поход се върнаха само двамата. Той и Вайткус.

Томас погледна младите. Защо не усещат, че да се спи на камъните е кораво и студено? Какви вътрешни, органически изменения са станали в техния метаболизъм през тия години? Те са естествени диваци, които гледат на него, стареца, с вежливото снизхождение на аборигени. Колкото и да повтаряше, колкото и да ги плашеше Борис, от година на година, крачка след крачка те се отдалечават от човешкия свят и все повече се приспособяват към този свят на самотата и сивите облаци. А Борис хем има, хем няма право. Има право, че подивяването е неизбежно. Томас вижда това и в собствената си дъщеря, и в другите деца. Но както изглежда, тъкмо това е единственият изход, единствената възможност за спасение. А проходът е символ, в който вече никой не вярва, но от който е трудно да се откажеш.

Козелът запристъпва, затропа с копито по скалата. Дик отвори очи, ослуша се и отново заспа. Мариана се примъкна насън до Олег и сложи глава на рамото му. Така е по-удобно. Далече в гората нещо изтрещя и се понесе бавно, затихващо ехо. Томас избра една по-тънка цепеница и я сложи в огъня.

Когато съмна и през дупката на завесата взе да нахлува синкава мъгла, когато в далечината, в гората запращяха филизи, поздравявайки новия ден, и се разписка някакъв разбуден деловит пън, Дик, който

дежуреше край угасналия огън и дялаше пръчки за арбалетни стрели, грижливо ги прибра в торбата и спокойно заспа. Затова никой не видя как козелът излезе от пещерата. Като се събуди, Мариана се натъжи, изскочи навън и тичешком обиколи скалите наоколо, но никъде нямаше следи от козела.

– Мразя го – рече тя, като се върна.

– Задето не ти изказа благодарност ли? – попита Олег.

– По-добре му е с нас, по-безопасно е.

– Трябваше да му пусна една стрела на разсъмване – обади се Дик.

– Мислех да го направя, но после реших, че е по-добре през деня.

– Не е честно – каза Мариана. – Та той ни спаси нощес.

– Едното няма никаква връзка с другото – отвърна Дик. – Нима не разбираш? При това козелът мислеше само за собствената си кожа.

Олег взе кожената кофа и тръгна да търси вода.

– Недей забравя копието – каза Мариана.

– И не се отдалечавай много – добави Томас.

– Не съм малък – махна с ръка Олег, но взе копието. Мъглата още не се бе вдигнала, гушеше се в падините, облаците се бяха снишили до самата земя и тук-там между тях и възглавниците от мъгла се образуваха връзки, сякаш летящите облаци подаваха ръка на мъглата и я викаха със себе си. Но тя искаше да спи, не обичаше да лети по небето. Олег си помисли, че на драго сърце би полетял с облаците вместо мъглата на юг, към големите гори, към морето, накъдето отидоха през миналата година Сергеев, Вайткус и Дик. С тях беше и Познански, но той не се върна. Не можах да стигнат далече и изобщо не видяха морето, защото горите там са големи, пълни са с хищни лиани, зверове и отровни гадина – колкото е по-топло, толкова повече са съществата, опасни за човека. Но ако полетиш с облаците, ще се стрелнеш над върховете на дърветата и над морето като облачните птици, които при хубаво време се очертават като сенки в облаците, но никога не кацат на земята. Разбира се, хората умеят да летят – и то много по-бързо от облаците. Но в селището всичко трябва да се започне отначало. И не е лесно, защото няма инструменти и време. Олег искаше да направи летателен балон, но за него трябват много рибешки кожи, конци и игли, а никой освен дечурлигата и стареца не искаше да му помага.

– Това е хубава абстрактна идея – каза тогава Сергеев. – След стотина години непременно ще се заловим с нея.

А Стария отвърна:

– След стотина години всички благополучно ще сме я забравили.

Ще си измислим богове, които живеят в облаците и не разрешават на нас, смъртните, да се приближаваме до тях.

Но от балона нищо не излезе.

Олег настръхна. От запад, накъдето се простираше пътят им, изведнъж духна леден, пронизващ вятър, парна лицето и ръцете му. Напомни му за онова, което ги очакваше. Но внезапната уплаха на Олег се дължеше на друго: че няма да успеят да минат през прохода, както не бяха успявали в предишните походи. Дик само ще се зарадва – ще може да се върне в любимата си степ. Мариана ще се утеши, като намери нови треви и гъби. Томас е свикнал с нещастията и не вярва в успеха. Лошо, много лошо ще бъде само за Олег. И за Стария.

* * *

Цял ден те вървяха през открита местност и само от време на време срещаха ниски храсталаци. Наоколо беше пустинно, но се вървеше леко и те дори не се умориха много. Томас каза, че са улучили времето. Тазгодишното лято е топло, миналия път тук вече е имало сняг. На Дик му беше скучно, той като скакалец побягваше встрани и се появяваше след половин час – разочарован, без плячка.

Козелът имаше късмет, че се върна тъкмо през едно от отсъствията на Дик. Иначе, реши Олег, Дик непременно щеше да го убие. Беше същият козел. Изскочи от шубраците с такъв шум, сякаш беше цяло мечешко семейство – хората го посрещнаха с вдигнати арбалети. Но го познаха още отдалеч. Космат и огромен, по-висок от Олег в гребена, той шумно се зарадва, че е срещнал приятели. Козелът изтича край тях, като подмяташе тежкия си задник, дрънчеше с пластинките на гърба си и оглушително блееше.

Той вече не се отдели от тях. Зарадва се и на Дик – усети приближаването му от цял километър, а после се намъкна в средата на отряда, не искаше да върви отстрана или последен и се мотаеше в краката им. На Олег все му се струваше, че козелът ей сега ще го настъпи по крака с остроото си копито, но животното се оказа по-деликатно, отколкото при първото им запознанство, в последния момент успяваше да вдигне копитото.

Обонянието и слухът му бяха чудесни. Той усещаше присъствието на всякакви живи същества от много метри и привечер Мариана вече уверяваше, че разбира смисъла на звуците му – кога козелът твърди, че отпред има полянка с вкусни гъби, и кога трябва да гледат в краката си – там пълзят хищни лиани.

Спряха да ношуват дълго преди да се стъмни, на края на платото. Нататък започваше баир и Томас каза, че сутринта трябва да намерят устието на ручей и да се изкачват по неговата долина, която по-късно ще се стесни, ще се превърне в клисура и по нея ще вървят най-малко два дена.

Тук нямаше никаква пещера или друг подслон, спаха в палатката, което не се харесваше на козела, и макар че тая нощ явно нямаше никакви опасности, той настояваше да го пуснат на топло и в края на краищата легна върху палатката, болезнено натискаше краката им, всички го ругаеха, но търпяха, защото можеше да не слагат охрана – вече беше ясно, че ако дойде някакъв нежелан гост, козелът ще вдигне такъв шум, че ще събуди всички.

* * *

На разсъмване Олег страшно измръзна. Нямаше сили да се събуди, в съня му се струваше, че го потопяват в ледено блато и не може да се измъкне. Разтресе го. После изведнъж му стана по-топло и заспа спокойно. Събуди се от това, че козелът бе решил да се покатери по-високо върху палатката и болезнено натисна крака му. Олег сви крак, отвори очи и видя, че през нощта Томас е сменил мястото си с него, легнал е от края. Томас беше побелял от студ, лежеше със стиснати зъби, със затворени очи и се преструваше, че спи. Олег го досрамя. Още в селото се бяха разбрали, че когато стане съвсем студено, ще трябва да пазят Томас. Той има слаб бял дроб, лесно простива, на младите им е по-лесно, здрави са и са свикнали.

– Томас – тихо се обади Олег. – Стоплих се. Хайде пак да сменим местата си.

– Не, няма нужда – прошепна Томас, но устните му не го слушаха.

Олег не продължи да спори, а се прехвърли през възрастния. Рибената кожа на палатката пропускаше студа, тая нощ всички спаха под одеялата, дори Дик, който твърди, че може да спи на снега, на снега е по-меко.

– Благодаря – каза Томас. Той целият трепереше.

Мариана се събуди и веднага разбра всичко.

– Ще стопля вода – рече тя.

И започна да шумоли, развързваше торбите.

Козелът разбра, че хората са се събудили, скочи, затопурка наоколо, подканящо заблея – изглежда, бе се отегчил през нощта. Дик хвърли одеялото си на Томас и бързо излезе навън.

– Най-важното е да се движиш! – извика той оттам. – Погледнете каква прелест!

Олег се насили да излезе подир Дик.

Долината, до която бяха стигнали предната вечер, беше покрита със сняг. Снегът бе навалял през нощта. Беше бял и чист, много по-светъл от облаците, които в сравнение с него изглеждаха съвсем виолетови. Козелът стоеше наблизко и гризеше ледените висулки по козината си. Бялото платно на долината опираше до стръмния скат на платото. Храстите по склона бавно мърдаха клони и вдигаха около себе си облаци от сняг.

Дик беше недоволен, че дървата се свършват по-бързо, отколкото смятаха, но каза това само на Олег, и то тихо, когато се отдалечиха от мръсното хълмче на палатката.

– Не трябваше да вземаме Томас – каза той. – Ще се разболе.

– Без него трудно ще минем през прохода – отвърна Олег.

– С него ще е още по-трудно – рече Дик и стреля с арбалета към една тъмна дупка в скалата, в която Олег не видя нищо. Но в дупката се вдигна снежен прах, оттам изскочи заек и с големи скокове, отметнал хоботчето на гърба си, хукна да бяга. В следите му тъмнееха капки кръв.

– Ще отида да го взема – каза Дик. Той си оставаше на същото мнение.

С Дик е трудно да се спори, защото, когато не е сигурен, той не продължава спора, а просто си отива. А най-нужните думи се появяват по-късно и излиза, че Дик надвива във всеки спор, дори ако не е прав.

Как ще стигнем без Томас? – питаше се Олег, като мислено продължаваше разговора с Дик. – Нали най-важното дори не е пътят, най-важното е как ще се държим по-нататък. Там ще бъдем като хлапаци, които не знаят за какво служи тоя или она предмет. Та ние сме диваци, които никога не са виждали велосипед, и затова не знаем велосипед ли имаме пред себе си, или локомотив? На Дик му се струва, че знае всичко, което може да потрябва на човек в селището или в гората. Може би се страхува, че ще се озове в друг свят, където няма да е най-силният, най-ловкият и най-бързият?

Мариана разпали огън. Козелът вече бе свикнал с огъня и смяташе, че той с нищо не го заплашва. Затова понечи да влезе в пламъците и Мариана извика на Олег да махне проклетото животно. Да се пребориш с възрастен козел е почти невъзможно, но Олег полагаше усилия. Той удряше козела с дръжката на копието, а животното, изглежда, реши, че го гаят, и възторжено квичеше.

Загърнат в одеялото и прегърбен, Томас бързо крачеше по снега, за да се стопли, и на Олег му се струваше, че вижда пред себе си много стар човек, макар да знаеше, че Томас е на четиридесет години. Веднъж Егле бе казала, че процесите на стареене в селището, кой знае защо, протичат по-активно, а леля Луиза добави тогава, че при такава диета всички е трябвало отдавна да грохнат. Всички имат безкрайни колити, гастрити, алергия, бъбреците на хората от по-старото поколение за нищо не ги бива. Наистина децата бяха сравнително здрави. И селището е имало късмет, че повечето местни микроби не са се приспособили към човешкия метаболизъм. Още не са се приспособили, каза тогава леля Луиза.

– Жалко, че тук няма блато – каза Мариашка. – Щях да ви набера трева, знам каква.

– А защо не набра по-рано? – попита Олег. Мариана познаваше тревите най-добре от всички в селото, усещаше ги буквално с кожата си.

– Странен човек! – учуди се Мариана. – Тая трева трябва да се яде веднага, докато е прясна. Как ще я запазиш?

На нея винаги ѝ се струваше странно, че другите не виждат онова, което вижда тя.

Олег се обърна. И да е имало блатата тук, през нощта са замръзнали. Пък и едва ли има – мястото е по-високо, отколкото при селището им, по-сухо и каменисто.

– Олечка – повика го Томас. – Ела при мен.

Томас се отпусна върху палатката и се намръщи.

– Пак ме боли гърбът – каза той. – Лумбаго.

– После ще ви разтрия – рече Мариана.

– Благодаря, не помага – усмихна се Томас. Той приличаше на враната, която Стария им бе рисувал в часовете по биология. Тъмна птица с голяма заострена човка. – Слушай, помниш ли къде държа картата? Всичко може да ми се случи.

– Нищо няма да ви се случи – каза Олег. – Нали вървим заедно.

– И все пак няма да рискуваме. Ще можеш ли да си служиш с картата?

Картата беше нарисувана на парче хартия – най-голямата ценност в селището. Олег винаги бе изпитвал странно, особено чувство към хартията. Дори неизписаният лист хартия бе свързан по някакъв вълшебен начин със знанията, тя бе създадена тъкмо за да съхрани знанията. Тя бе нещо божествено.

Като се давеше от време на време в кашлица, Томас накара Олег да

покаже по картата пътя към прохода. Маршрутът беше познат, те вече мислено го бяха изминавали всички заедно, с Вайткус и Стария, само че наистина, когато говореха за това в селото, беше невъзможно да почувствуват действителната същност на пътя, разстоянието – в къщи беше топло, уютно горяха светилници, навън пръскаше дъждец...

Дик донесе заека. Козелът, кой знае защо, се уплаши от безжизнения труп, със скокове побягна към стръмнината, спря се там и съкрушен поклащаше глава.

– Тоя глупак усеща какво очаква и него – каза Дик. Той хвърли заека на камъните. – Хайде да го изядем сега, по-весело ще вървим. И за Томас е полезно. Наистина още по-полезно е да се напиеш с гореща кръв, винаги правя така по време на лов. Но ти, Томас, няма да пиеш, нали?

Томас отрицателно поклати глава.

– Какво правите? Картата ли гледате? – попита Дик.

– Томас ме кара да си я преповтарям – за в случай, че с него стане нещо.

– Глупости – каза Дик, като клекна и започна ловко да разрязва заека, – ти още можеш да вървиш. А ако ти стане зле, ще се върнем.

Олег разбираше, че Дик не иска да обиди Томас. От самото начало Дик казваше, че Томас може да не издържи.

– Нищо – рече Томас, който изобщо не показва колко неприятен му е равнодушният тон на Дик. – По-добре да се застраховаме.

Докато пиеха чай – гореща вода с коренчета, – козелът се претраши и се приближи, но не от страната, където Дик бе хвърлил заешката кожа, а от другата, та огънят и палатката да бъдат между него и кожата. Той тежко въздишаше и Мариана му хвърли няколко сушени гъби.

– Излишно е – каза Дик. – Гъбите са нужни за нас. Може да стане тъй, че повече нищо да не намерим. Как ще изменим обратния път?

– Там, отвъд прохода, има храна – отвърна Томас.

– Не знаем дали има, или няма – възрази Дик. – Глупаво е да умрем от глад. А в студовете трябва да се яде много.

– В краен случай ще изядем козела – каза Олег.

– Защо в краен? – попита Дик. – Непременно ще го изядем. В най-скоро време. Инак ще избяга.

– Дума да не става – рече Мариана. – Не бива.

– Защо? – учуди се Дик.

– Защото козелът е хубав. Ще се върне с нас в селото. И ще живее.

Време ни е да си имаме собствени животни.

– Ще ти доведе хиляда такива козли – каза Дик.

– Не е вярно, само се хвалиш. Няма да доведеш. Не са толкова много в гората. И ако не поиска, никога не можеш го доведе.

– Да, трудно е. Но ще отидем с тебе, ти умееш да приказваш с животните – каза Дик и започна да нарязва заека на равни части, на всички да е еднакво.

– Не разрешавам да се убива – рече Мариана. – Тя ще има малки.

– Кой? – попита Олег.

– Козелът – отвърна Мариана. – Козата.

– Коза ли е? – попита Томас.

– Да, коза е. Знам.

– Прилича на самка – каза Дик. – Просто не погледнах.

– Смешно – обади се Олег.

– Няма нищо смешно – отвърна Мариана. – Робинзон Крузо също е отглеждал кози. И е пиел млякото им.

– Е, от това нищо няма да излезе – заяви Дик. – Опитвал съм. Отрова.

– Мариана е права, нека козата да живее – каза Томас. – Експериментът може да се окаже перспективен. Винаги трябва да мислим за онова, което ще бъде утре.

– Трябва да мислим и как да не умрем днес – възрази Дик.

– Ще храним добре козата – рече Мариана.

– Дума да не става – каза Дик.

– Аз ще ѝ давам моя пай. – Мариана упорито гледаше Дик с острата брадичка напред. Дик бе навел глава и разглеждаше девойката като непознато зверче.

Томас стана пръв и отиде да сгъва палатката. Тресеше го.

– Искаш ли да се върнеш? – попита го Дик.

– Късно е – отвърна Томас. – Ще вървя.

– Чакай – рече Мариана, ядосана на Дик, – как можеш да говориш тъй! Сам не може да стигне до селището.

– Олег ще се върне с него. – Дик каза това така, че да остави последната дума за себе си. Но излезе, че последната дума все пак е останала за Мариана.

– Олег има по-голяма нужда да мине през прохода, отколкото ти – рече тя.

– И ти ли? – попита Дик. Лицето му беше неподвижно, само белегът над окото пулсираше.

– Време е да тръгваме – подзе Томас. – Ако днес вървим добре, може би ще излезем на билото. Миналия път закъсахме в тая клисура.

Снегът беше до пояс. Имаше и виелица.

Томас тръгна напред, по широкото корито на ручея, който при големи дъждове сигурно се превръщаше в бурен поток, а сега само лекичко бълбукаше по огладените камъни и отчупваше ледените бучки, образувани през нощта по бреговете.

Козата първо хукна напред, сякаш им показваше пътя, а после размисли, спря се. Дик ѝ се закани с пръст, но тогава козата въздъхна, реши да прояви лоялност и бавно закрачи след хората. Макар че от време на време се спираше и дотегливо блееше – придумваше ги да се върнат.

Стана малко по-топло, снегът започна да се топи под краката им, беше хлъзгаво, през деня се наложи десетина пъти да пресичат ручея, който се виеше в долчинката, мятеше се между двата стръмни бряга – и краката на всички се вдървиха.

* * *

Долината, по която течеше ручеят, постепенно се стесняваше, каменните тъмни стени ставаха по-стръмни и се доближаваха, като криеха ручея във вечна сянка. Шумът му стана мрачен, отразяваше се от стените като в бъчва. Беше неудобно и страшно – никой от тях освен Томас не се бе качвал по-рано в планината, тук дори Дик изгуби постоянната си самоувереност, не отиваше напред, непрекъснато поглеждаше нагоре, сякаш се страхуваше, че на главата му ще падне камък, и често питаше Томас:

– Близо ли е? Скоро ли ще излезем?

– Зависи как ще вървим – отвръщаше Томас.

Както всички други той се бе затоплил, дори се изпоти, почти не кашляше и вървеше по-бързо от предния ден. Само от време на време се хващаше за хълбока.

– Познавате ли местата? – попита Мариана. Тя вървеше отзад и подкарваше козата, на която цялото това пътешествие съвсем бе дотегнало и която често се спираше, озърташе се и сякаш молеше Мариана да я пусне обратно, в гората, на воля.

– Как да ти кажа – отвърна Томас. – Миналия път не можахме да стигнем дотук. Клисурата беше засипана с два-три метра сняг. А когато идвахме от прохода насам, преди петнадесет години, тук също имаше сняг, дните бяха къси и почти не поглеждахме втрани. Тогава се породи надежда, за пръв път се породи надежда. Но бяхме много уморени. Оттук до селището стигнахме почти за седмица.

Дик, който вървеше напред, изведнъж се спря, вдигна ръка.

Всички застанаха неподвижни – дори козата, сякаш бе разбрала заповедта.

С арбалета в ръце Дик бавно тръгна напред. Наведе се.

– Гледайте! – извика той. – Наистина са минали оттук.

Зад един голям камък имаше нещо чудновато, което мътно проблясваше и се оглеждаше във вирчето на ручея.

Предметът бе направен от бял метал и приличаше на сплескана топка с бял израстък отгоре. Беше привързан с ремък така, че да може да се носи през рамо.

Дик вдигна предмета и рече:

– Сигурно върху него е паднал камък.

– Не, не е от камък. Така трябва – каза Томас, като отиде при Дик и взе предмета от ръцете му. – Тук беше последният ни лагер преди долината. Последният ни лагер. И някой... Да, разбира се, че е Вайткус! Това е манерката на Вайткус. Ще се зарадва, като му я занесем.

– Манерка ли се казва? – попита Мариана. – За какво служи?

– За носене на вода.

Томас разклати предмета във въздуха и всички чуха как вътре се плиска вода.

– Удобна е – каза Дик.

– Нарочно е плоска – обясни Томас, като внимателно развиваше капчката. – За да се носи по-удобно на рамо.

– Красива е – каза Мариана.

– Ще ходя с нея на лов – рече Дик. – За какво му е на Вайткус? Той все боледува.

Томас вдигна манерката към носа си и я помириса.

– Дявол да го вземе! – извика той. – Да се побърка човек!

– Какво има? – попита Олег. Много му се искаше да подържи манерката – тя беше символ на ония прекрасни неща, на онова умение, което бе останало отвъд прохода.

– Момчета, та това е коняк! Разбирате ли, коняк!

Козата се дръпна настрана и учудено заблея – викаше ги при себе си.

Олег отиде при нея. В една вдлъбнатина, зад каменния сипей, бяха струпани малки метални тенджерки – никога не бе виждал такова съкровище.

– Томас! – извика той. – Виж още какво сте забравили!

– Не сме го забравили – каза Томас. – Разбираш ли, тогава повярвахме, че ще стигнем до гората, и за последен път ядохме. Това са

консервени кутии, разбираш ли? Ненужни консервени кутии.

– Ненужни ли?

– Тогава те ни се струваха ненужни. – Томас отново поднесе манерката към носа си и я помириша. – Ще се побъркам. Това е сън.

– Значи наистина сте минали оттук – каза Дик. – Понякога съм си мислел, че не сте. Че селището винаги е съществувало.

– Знаеш ли, че понякога и аз съм си мислел така – усмихна се Томас.

Той отпи малко от манерката, една глътка, и примижа.

– Ще живея – каза той. Закашля се, но не престана да се усмихва.

Мариана събираше консервените кутии и ги слагаше в торбата. Козата често въздишаше, пшккаше – кутиите не й харесваха. Бяха й чужди.

– Защо ще ги мъкнеш? – засмя се Томас. – Недей! Та това са празни кутии. Ако ти трябват, ще си вземеш хиляда. Разбираш ли?

– Не знам – трезво рече Мариана. – Ако не намерим нищо, тия тук ще влязат в работа. Няма да се връщаме с празни ръце! От тия кутии баща ми ще направи най-различни неща.

– Тогава ще ги вземеш по обратния път – каза Олег. На него му се искаше да опита коняка, който толкова много бе зарадвал Томас.

– А ако някой ги вземе? – попита Мариана.

– Кой ще ги вземе? – рече Томас. – Шестнадесет години никой не ги е взел. Козлите нямат нужда от кутии.

Но Мариана събра всички кутии, дори пробитите. Дик каза:

– Дай да опитам, Томас. От манерката.

– Няма да ти хареса – рече му Томас. – Конякът е противопоказан за децата и диваците.

Но подаде манерката на Дик. Човек винаги трябва да моли, помисли си Олег. Аз винаги само си мисля за нещо, а Дик вече го взима.

– Само внимателно – каза Томас. – Една малка глътка.

– Не се бой – отвърна Дик. – Щом ти можеш, аз мога още повече. По-силен съм от тебе.

Томас не отговори нищо. На Олег му се стори, че се усмихва.

Дик надигна манерката и отпи голяма глътка. Изглежда, че тоя коняк беше много горчив, защото Дик изпусна манерката и силно се закашля, уловил гърлото си. Томас едвам успя да хване манерката.

– Нали ти казах – с укор, но без ни най-малко съчувствие рече той.

Мариана се спусна към почервенелия нещастен Дик.

– Всичко гори! – можа най-после да издума Дик.

– Защо, защо направихте така? – ядосваше се Мариана на Томас. Тя се спусна към торбата си и взе да рови в нея. Олег знаеше – търси лекарство против изгаряне.

– Ей сега ще ти мине – каза Томас. – Та ти си дивак, Дик. Трябваше да опиташ непознатата течност като отрова – първо с езика...

Дик махна с ръка:

– Повярвах ти. Разбираш ли, повярвах ти! Нали пи!

Дик беше унижен. Той не понасяше униженията.

– Ето – каза Мариана, – подъвчи тая трева. Помага.

– Няма нужда – рече Дик.

– Всичко вече му е минало! – отсече Томас. – Сега вече му е приятно.

– Не – каза Дик.

Но излъга. Олег виждаше, че Дик лъже.

– Искат ли ти се пак да се опариш? – попита Томас. – Е, мои смели съплеменници? Впрочем американските индианци са наричали това нещо огнена вода.

– А после са се проливали и са давали на безциница земята си на белите колонисти – спомни си Олег урока по история. – Значи същото е?

– Точно така. Само че ония напитки са били по-долнокачествени. – Томас метна манерката на рамо. Дик тъжно я погледна. Той с удоволствие би излял от нея проклетия коняк, за да я напълни с вода.

Насядаха по камъните да си починат. Мариана раздаде на всички по шепа сушени гъби и по парче сушено месо. Даде гъби и на козата. Дик я погледна неодобрително, но нищо не каза. Козата деликатно хрупаше гъбите и поглеждаше към Мариана – дали ще й даде още? По тия места козата трудно можеше да си намери храна и беше гладна.

– Всичките ви продукти в такива кутии ли бяха? – попита Олег.

– Не всичките – каза Томас. – Имаше и в сандъци, в контейнери, в бутилки, в туби, в буркани, в пликове и в какво ли още не. Ако искате да ви кажа, приятели, имаше много храна. Имаше и цигари – често ги сънувам...

И изведнъж Олег разбра, че намирането на манерката и консервните кутии е действувало не само на него или на Дик. Най-много се бе променил Томас. Сякаш до тоя момент и самият той не вярваше, че някога е бил отвъд прохода, живял е в друг свят, в който хората ядат от блестящи кутии и в манерките има коняк. И тоя чужд, но желан за Олег, чужд и по начало ненужен за Дик свят изведнъж отдалечи Томас. Нали в същност Томас беше един от малцината състарени хора, за които

гората и тая снежна планина символизираха отчаяние и безизходност, докато за Олег и още повече за Дик бяха единственото привично място във вселената.

– Хайде – надигна се Томас. – Сега почти повярвах, че ще стигнем. Наистина най-трудната част от пътя е пред нас.

Продължиха да вървят. Мариана крачеше близо до Дик – страхува-ше се да не му е лошо. Мариана има това качество – да съжалява всички. Понякога то трогваше Олег, а сега го ядосваше. Нали се вижда, че с Дик всичко е наред, само очите му блестят и говори по-високо от обикновено. И изведнъж започва да се смее.

– Това е врата – каза Томас, който вървеше до Олег. – Врата, зад която започват моите спомени. Разбираш ли?

– Разбирам – отвърна Олег.

– Съвсем бях забравил за тоя последен лагер. Майка ти те носеше на ръце. Беше останала без сили, но не те даваше на никого. И ти мълчеше. Дик ревеше, разбираш ли, както правят гладните и нещастни бебета. А ти мълчеше. Егле теку се навърташе около майка ти – в същност те бяха момиченца, на по двадесет и пет години, не повече, бяха приятелки. Егле все искаше да провери дали си жив, а майка ти не даваше. Нищо друго не ѝ бе останало в живота – само ти. И се държеше за тебе.

Томас изведнъж се закашля, преви се на две. После опря длан на каменната стена и Олег забеляза колко жълти и тънки са пръстите му. Дик и Мариана отминаха напред и се скриха зад завоя.

– Дайте да понося торбата ви – каза Олег.

– Не, ей сега ще ми мине. Ей сега ще ми мине... – Томас виновно се усмихна. – Би трябвало аз да ви ръководя, да давам пример на по-младите. А едвам се мъкна... Знаеш ли, стори ми се, че ако пийна глътка ко-няк, всичко ще мине. Това е наивно...

– Тогава пийнете – каза Олег.

– Не бива. Отвикнал съм. И имам температура. Трябва да стигнем до прохода. Аз съм за болница – почивка и лечение, а не изкачване и подвизи. Но много ми се иска да стигнем.

След около два часа клисурата свърши. Ручеят скачаше като малък водопад от високия само два-три метра, но стръмен скат. Не беше лесно да се качат горе. Томас бе загубил толкова сили, че трябваше буквално да го изнесат на ръце. Вдигнаха козата с въже и уплашеното животно като по чудо не нарани никого, докато се бранеше с тънките си твърди, бронирани крака.

Това бе странно чувство: няколко часа се бяха изкачвали по тясната

полутъмна клисура, чуваха само ромоленето на водата – и изведнъж се озоваха във властта на такъв простор, какъвто Олег никога не бе виждал, какъвто никога не можеш да си представиш.

Заснеженото, прошарено тук-таме с камънаци плато се простираше на няколко километра – до подножието на планинските зъбери. А назад преминаваше в безкраен стръмен склон и се вливаше в широката долина, отначало гола, камениста, после по нея се появяваха точки на храсти и дървета, а в далечината, към хоризонта тия точки се сливаха в безрайна гора. Там, на три дена път, беше и селището. Наистина оттук то не се вижда.

– На това място – все още задъхан каза Томас, – на това място разбрахме, че сме спасени. Слизахме от планината, по-скоро пълзяхме премръзнали, мъкнехме болните, изгубили вяра във всичко – и изведнъж стигнахме до края на това плато. Както виждате, то е по-високо в отсания край и затова, докато не се добрахме тук, не знаехме, че има някаква надежда. Валеше сняг, бушуваше виелица... кой беше пръв? Струва ми се, Борис. Да, Борис. Той бе отишъл напред и изведнъж се спря. Помня как изведнъж застана неподвижен, но тогава бях толкова уморен, че не разбрах защо стои. И когато се приближих до него, той нищо не каза. Плачеше и цялото му лице се бе покрило с лед. Тоя ден видимостта беше лоша, но от време на време снежната пелена се разкъсваше за миг и разбрахме, че там, долу, има долина, а в долината – дървета. Значи има и живот...

Духаше вятър, за щастие не много силен, козата започна да скача, да лудува – радваше се на простора, подмяташе рунтавия си задник и оставяше дълбоки тригълни следи по снежния чаршаф. После се спря при едно кафяво петно и взе да разравя замръзналата земя с роговия израстък на носа си, като въздишаше, пъшкеше и блееше – изглежда, в земята имаше нещо невероятно вкусно.

– Тук няма дивеч – осъдително каза Дик. Обръщаше се към Томас, сякаш вината бе негова.

– Ако всичко е нормално, след три дена ще стигнем – рече Томас. – Или след четири.

– А казват, че вие сте вървели две седмици.

– Вървахме тринадесет дена. Беше есен, температурата нощем падаше до четиридесет градуса, имаше много болни и ранени, а сега сме почти без багаж. Чудно нещо: сякаш е било вчера – стоим с Борис и гледаме надолу. И разбираме, че има надежда.

Докато се стъмни, успяха да пресекат платото и да стигнат до

планинския склон.

* * *

През нощта застудя. Дик и Олег сложиха Мариана и Томас по средата. Томас толкова бе капнал през деня, че дори не спореше. Той имаше температура, но изобщо не можеше да се стопли, и когато започваше да се дави в суха кашлица, Олег го прегръщаше, за да го стопли, а Мариана му даваше да пие сироп за кашлица, който самичка бе приготвила. Мариана не спеше и за да минава времето, си шепнеше с Олег, а Дик, на когото му се спеше, демонстративно пухтеше. После каза:

– Утре няма да правим почивка през деня, ясно ли е?

– И какво? – попита Олег.

– Ще ви заставя да вървите. Колкото и да ви се спи.

– Не се бой – каза Олег. – Няма да се забавим заради нас.

– Все едно е заради кого.

Олег не започна да спори. Разбираше, че Дик има предвид Томас. Мислеше, че Томас спи, не чува. Но Томас чу и каза:

– Струва ми се, че имам пневмония. Извинявайте, че стана тъй, приятели.

Бяха опънали палатката в една голяма вдлъбнатина в скалата, тук беше по-топло, отколкото на открито, и козата с пъхтене обикаляше наоколо, после взе да шумоли, да чопли земята.

– Какво търси? – прошепна Мариана.

– Охлюви – каза Олег. – Видях я как намери охлюв.

– Мислех, че тук е студено за тях.

– Щом ние живеем, могат и други.

– Нищичко няма тук – рече Дик. – Спете.

Томас се разкашля. Мариана пак му даде да пие. Чуваше се как зъбите му тракат по края на канчето.

– Трябва да се върнеш – каза Дик.

– Късно е – възрази Томас. – Няма да стигна до селището.

– Глупак си ти, Дик! – извика Мариана. – Забравяш законите.

– Нищо не забравям – повиши глас Дик. – Знам, че сме длъжни да се грижим за болните. Знам какво е дълг, не по-зле от тебе знам. Но всички ми повтаряха едно и също: ако сега не стигнем до прохода, ако не донесем желязо и инструменти, селището може да загине. Не съм го измислил аз. Не вярвам, че селището ще загине. Прекрасно си живеем и без желязо, и без разни други неща. С арбалета си мога да поваля мечка от сто крачки.

– То се знае – каза Олег, – нали имаш железни върхове на стрелите. Ако Сергеев не беше ги изковал, как ще повалиш мечката?

– Мога да си направя връх от камък. Работата не е в материала, а в умениято. Пратиха ни насила тук, в планината...

– Никой не те е пращал насила. Сам тръгна – каза Олег.

– Сам. От нищо не ме е страх. Но всички знаете: още няколко дена – и ще завалят големи снегове. Ако се влачим тъй, няма да минем през прохода. Може и да не се върнем. А това е глупаво.

– Какво предлагаш? – попита Олег.

Томас и Мариана не се намесваха в спора им, но внимателно слушаха. На Олег му се струваше, че дори козата надава ухо.

– Предлагам да оставим тук Мариашка и Томас. Да им дадем одеяла и храна. Всичко да им оставим. А ние с тебе без багаж ще дотичаме до прохода.

Олег не отговори. Разбираше, че не бива да оставят Томас. Не бива да го лишават от цел. Това ще го убие. Но ако Дик си помисли, че Олег го е страх да продължат двамата?

– Уплаши ли се? – попита Дик.

– Не за себе си – най-после каза Олег. – Щом е болен, Томас не може да защитава Мариана. А Мариана – него. Ами ако дойдат зверове? Ако тук има хищници? Как ще се справи тя?

– Мариашка, ще се справиш ли? – Дик не попита, а сякаш заповяда, сякаш имаше право да заповядва.

– Ще стигна – рече Томас. – Ще стигна, не бойте се, приятели. Трябва да стигна... вървя натам цели шестнадесет години, разбирате ли, цели шестнадесет...

И гласът на Томас беше горещ, бърз, сякаш пълен със сълзи.

– Тогава спи – каза Дик след дълга пауза, в която никой нищо не каза, никой не се съгласи с него, но и никой не го убеди.

А на сутринта спорът се прекрати сам по себе си. По много проста причина: Олег стана пръв – главата го болеше, краката му бяха като дървени, гърбът му бе премръзнал до гръбнака, – излезе от вдлъбнатината, примижа от ярката светлина, изтича зад скалата по нужда и видя върху бялата пелена на платото – през нощта вятърът бе заличил следите на хората – върволица от дупки, в които дори не можа изведнъж да различи следи, сякаш някой бе оставял на снега големи бъчви.

Олег събуди Дик и двамата предпазливо тръгнаха по следите, по посока на отпечатъците от нокти. Следите свършваха при една почти отвесна пропаст – значи зверът можеше да се катери и по скали.

– Какъв ли е? – шепнешком попита Олег.

– Ако легне върху къща, ще я смачка – каза Дик. – Да можехме да го убием!

– Малка надежда има – рече Олег. – Дори с твоя арбалет. Няма да му пробиеш кожата.

– Ще се помъча – обеща Дик. – Връщаме ли се?

– Не бих искал да оставим Мариашка и Томас тук – каза Олег.

– Не настоявам – отвърна Дик. – Макар че може да е тревопасно.

– Дори да е подвижно растение, като живовлек, не бива да рискуваме.

– Къде бяхте? – попита Мариана, която палеше огън. – Температурата на Томас е спаднала. Хубаво е, нали?

– Хубаво е – съгласи се Олег.

Те разказаха за следите, защото Мариана и без това щеше да ги види. Но тя не се уплаши. Малко ли животни има наоколо! Ако ги изучи човек, оказва се, че съвсем не всички са зли и опасни. Животните си имат свои занимания.

– Сядайте – каза Мариана. – Ще закусим.

Томас изпълзя от палатката. Беше бледен и слаб. Държеше манерката. Като сядаше до Олег, отвинти капачката и пийна малко.

– Трябва да се стопля – изхриптя той. – Едно време лекарите са предписвали вино на слабите и болните.

Мариана взе своята торба. От нея изпадна гъба. Торбата беше разкъсана, проядена. И празна.

– Къде са гъбите? – обърна се Мариана към Томас. Сякаш той трябваше да знае къде са.

– Какво? – скочи Дик. – Не прибра ли снощи торбата в палатката?

– Бях капнала от умора – каза Мариана. – Мислех, че съм я прибрала. А тя е останала навън.

– Къде е това добиче? – тихо рече Дик. – Ще ни плати за това.

– Луд ли си! – развика се Мариана. – Откъде знаеш, че е козата?

– А кой е? Ти? Томас? Или аз? Какво ще ядем сега? Как ще стигнем до прохода?

– Нали имаме месо – каза Мариана.

– Покажи го. Може и него да го няма?

– Защо козата ще яде месо? – учуди се Мариана.

Дик беше прав. Месото също бе изчезнало. Бяха останали двадесетина парченца. И толкоз.

– Не се шегувам. – Дик взе от снега арбалета. Козата сякаш разбра

какво я заплашва и изведнъж рязко отскочи зад скалата.

– Чакай – каза Олег. – Чакай, ако има нужда, ще успееш. Винаги ще успееш. Нали Мариана иска да ги развъжда. Разбираш ли колко важно е това за селището – значи винаги ще имаме месо.

– За селището е важно да не умрем – отвърна Дик. – Ние сме неговата надежда. Без нас козата няма да отиде в селището. Тя също няма какво да яде. И ще избяга.

– Не, Дик, моля ти се – каза Мариана. – Козата ще си има малки, разбираш ли?

– Тогава да се връщаме! – отсече Дик. – Край на нашия поход. Той е безсмислен.

– Чакай – обади се Томас. – Все още решавам аз. Ако искаш, разрешавам ти да се върнеш. Ще успееш, не се съмнявам. А аз ще продължа. Заедно с ония, които поискат.

– Аз продължавам – каза Олег. – Не можем да чакаме още три години. Не се знае какво ще е тогава.

– И аз продължавам – обади се Мариана. – Дик също. Той не е лош, тъй да знаете. Искане на всички да им е по-добре...

– Недей да обясняваш – рече Дик. – Рано или късно ще убия това животно.

– За днес имаме храна – рече Томас. – Разбира се, че няма да е лошо, ако се върнем с козата. Можем дори да я натоварим. Тъй или иначе, вървим два пъти по-бързо, отколкото тогава.

Томас отпи още веднъж от коняка и разклати манерката. По звука се разбираше, че е останало съвсем малко огнена вода.

– Още един ден – каза Дик – и вече ще е късно за връщане. Това засяга най-много тебе, Томас. Разбираш ли?

Мариана се разшета край огъня, бързаше да възвари вода. Бяха й останали още от сладките коренчета, две-три шепи. В същност няма нищо страшно, реши Олег. Не им е за пръв път да гладуват.

Само след два-три часа ходене Олег си помисли, че все пак Дик е бил прав. Вървяха без пътека по снежната целина, все нагоре, при това трябваше да обхождат скали, да се провират през теснини, да пресичат ледници, въздухът беше рязък, остър, дъхът секваше. Олег бе свикнал да не си дояжда, не знаеше какво е да се нахраниш до насита, но все пак рядко му се случваше да гладува – в селището обикновено имаше известни запаси. А сега стана ясно, че ги очакват цели дни без храна, съвсем без храна. И неочаквано за себе си Олег забеляза, че гледа козата с възделение, надява се, че тя ще падне в някоя пукнатина, внезапно ще умре

и тогава няма да е принуден да се отказва от думите си. Е, ще намерим друга, беззвучно повтаряше той, ще намерим друга.

И сякаш дочул мислите му, Томас изведнъж каза:

– За щастие месото върви самичко. Иначе не можехме да го носим.

– Стойте.

Това беше гласът на Дик. Дик се приближи до козата със здраво, плетено от водорасли въже в ръка и го метна на врата ѝ. Козата покорно и тъпо чакаше да я вържат. После Дик подаде на Мариана свободния край на въжето и каза:

– Води я. Не искам да рискувам.

Олег бе тежко натоварен. Беше извадил от торбата на Томас неговите дърва – и собствената му торба прерязваше рамото, караше го да се задъхва.

През деня спряха да починат. Почиваха дълго, защото всички бяха капнали, а Томас се олюляваше така, докато вървеше, че им се искаше да го подкрепят. Лицето му се бе зачервило, очите му бяха полузатворени, но той упорито вървеше все напред и напред към своя проход, към прохода, който за него значеше повече, отколкото за останалите.

Два часа след почивката Томас се разтревожи.

– Чакайте – каза той. – Да не объркаме пътя. Тук трябва да има лагер. Помня тази скала.

Томас седна на един плосък камък, с треперещи пръсти разгъна картата и тръгна по нея с пръст. Това не говореше нищо на Дик и той тръгна напред с надеждата да намери плячка. Олег приклепна до Томас.

Картата беше нарисувана с мастило още по времето, когато имаше мастило – гъста течност, с която пълнеха писалките. Олег бе виждал писалки. Само че не пишеха.

Бяха направили картата още когато построиха първите къщи на селището и решиха, че при първа възможност ще се върнат към прохода. Всички заедно рисуваха тази карта.

– Ние сме тук – каза Томас. – Вече сме изминали повече от половината път. Ибощо не мислех, че можем да вървим толкова бързо.

– Времето е хубаво – рече Олег.

– По всичко личи, че сме ношували тук – забеляза Томас. – Трябва да има следи, а не се виждат.

– Много години са минали – каза Олег.

– Да... – мърмореше Томас – група скали... три скали, не, четири. Ах, щях да забравя... – обърна се той към Олег – вземи това. Непременно го вземи. Без него да не стъпваш в кораба. Помниш ли?

– Това е... измервачът на радиацията, нали?

– Да, измервачът на радиацията. Знаеш защо не можахме да останем при кораба: там имаше висока радиация. А освен това беше голям студ.

– Ще поспите ли малко? – попита Олег. – На вас ви е трудно. А после пак...

– Не, не бива да спираме – това е сигурна смърт. Аз отговарям за вас... Къде ли е лагерът?... Трябва да се копае по-дълбоко... погребяхме ги, но няхахме сили да копаем достатъчно, разбираш ли, непременно трябва по-дълбоко...

Олег прихвана Томас, който политна от камъка.

Върна се Дик, осъдително погледна как Олег увива Томас в одеялата, а Мариашка бързо раздухва огъня, за да стопли сиропа. Мариашка се бе уплашила – Томас беше много болен. Дик мълчеше, но на Олег му се струваше, че повтаря: „Нали ви предупреждавах“.

Олег сам развинти капачката на манерката и помириса коняка – миризмата беше остра, по-скоро приятна, но не му се пиеше, това не беше за пиене. Поднесе я внимателно към пресъхналите устни на Томас, който шепнеше нещо неразбрано, но отпи глътка и, кой знае защо, каза „скоол“.

Можеха да продължат пътя си чак на здрачаване. Томас дойде на себе си, увиха го в одеяла, Олег носеше торбата му, а Дик взе арбалета. Заради това спиране вървяха или по-точно се катериха по стръмнината, осеяна с огромни неустойчиви камъни, не повече от два часа, после вече не се виждаше добре и трябваше да търсят място за нощуване.

Застудяваше, небето тук имаше съвсем друг цвят – не беше само сиво, както в гората, а привечер доби тревожни, червеникави, виолетови багри и това ги плашеше, защото в небето нямаше сигурност.

Бяха много гладни. Олег бе готов да дъвче камъни. Пък и нахалната коза, щом свалиха и оставиха на снега торбите, веднага се втурна към тях и се опита да ги разхвърля с клюна си, сякаш единственото занимание на хората бе да крият храната от нея.

– Марш оттук! – викна й Олег и я замери с камъни. Козата отскочи с блеене.

– Недей – каза Мариашка. Лицето й се беше смъкнало, толкова бе уморена. Дори бе почерняла през деня, дори бе станала по-мъничка, потъничка. – Тя не разбира. Мисли, че ще й дадат да яде. Тя има по-голяма нужда от хората.

Тая вечер Дик удари Мариана.

Дъвчеха последните парченца месо, сухи резенчета. И пиеха гореща вода. Това беше измама, а не ядене, защото човек трябва да изяде поне една шепа такива парченца, за да се засити. А Мариана скришом даде своето парченце на тая нещастна коза, мислеше, че никоой няма да забележи, но забелязаха всички освен Томас, който беше почти в несвяст. Олег не се обади, но реши по-късно да каже на Мариана, че това е глупаво. Той разбираше Мариана, но разбираше и друго – колко е глупаво да хранят козата, след като и те скоро ще умрат от глад.

А Дик не премълча. Протегна ръка над огъня, дълга ръка с големи, силни пръсти, и късо, рязко удари Мариана по бузата. Мариашка извика:

– Защо?

Олег се спусна към Дик, Дик леко го отблъсна.

– Идиоти – злобно рече той, – сбирщина от идиоти. Сами ли искате да се уморите от глад? Никога няма да стигнете до прохода!

– Месото си е мое – обади се Мариашка, очите ѝ бяха сухи и зли, – не искам да ям.

– Искаш – каза Дик. – А за утре имаме само по две парченца месо. Само по две. И ще се качваме нагоре. Защо ли тръгнах с вас!

Той изведнъж извади ножа си и без да се обръща, силно го хвърли към козата. Ножът отскубна кичур зеленикава козина, удари се в скалата и извънтя. Дик скочи, козата хукна да бяга, уплаши се.

– Идиоти! – развика се Дик. – Защо всички наоколо нищо не разбират! Защо не разбират, че вече никога няма да се върнем!

Той не гледаше плачещата Мариашка, не гледаше и Олег, който не можа да измисли нищо по-хубаво, а взе да тика в ръцете на Мариана последното си парченце месо, сякаш тя беше малко момиченце. Мариана буташе ръката му, а Дик бързо разгъна одеялото си, изопна се на него и затвори очи. Заспа или се престори, че спи.

Томас кашляше повлечено, сякаш вече нямаше сили да кашля.

Олег стана и го зави в палатката. После с Мариашка легнаха от двете страни на Томас, за да го стоплят. Заваля сняг. Снегът не беше студен, покри ги с дебел пласт, козата дойде вече по тъмно и също легна до тях, разбираше, че когато са заедно, е по-топло.

И тая нощ Олег почти не спа или му се струваше, че не спи. Нещо огромно мина наблизо, като закриваше синкавата светлина на утрото, после изведнъж стана по-студено – козата стана и тръгна да си търси храна, а после Олег бе ухапан от бълха. Не можеше да се разбере откъде се е взела. Може да се е крила в дрехите или в козината на козата.

Снежната бълха хапе по особен начин – с нищо не можеш да я сбъркаш. Още не бяха измислили как да се предпазват от бълхите и как да лекуват ухапването им. Това ухапване е безнадеждно като смъртта. Можеш да плачеш, да крещиш, да викаш за помощ – и никой не е в състояние да ти помогне. Всичко става по часове. Първо усещаш ухапването – бодва те нещо студено, сякаш са вкарали под кожата ти бучка лед, – и някакво ледено парене, едно такова остро, че веднага се събуждаш, веднага замиращ в ужас и безсилие. И после нищо – цял час нищо. А след това губиш разсъдка си – с всички става по един и същ начин, с умни и глупави, с млади и стари. За половин или един час изпадаш във властта на кошмарите. Стария казваше, че ако има микроскоп, лесно ще се справи с тая болест – ще открие причинителя, ще намери враг или отрова за него и ще направи лекарство... Започваш да буйствуващ, подивяваш, никого не познаваш, можеш да убиеш най-близкия си приятел и после да не помниш как е станало. При първия случай на тая болест в селището никой не знаеше какво става. Имаше още няколко страшни случая, преди да разберат, че не бива да се борят с бълхената треска, с тоя припадък – трябва да вържат болния, да го приберат и просто да чакат кога ще мине буйството и той ще дойде в съзнание. Това е всичко. Някой ден, като се научат да лекуват треската, ще е другояче. А сега изходът е един... И ако някой в селото бъде ухапан от снежна бълха, от това мъничко, нищожно създание, самичък бърза при хората и моли: вържете ме! В това има нещо ужасно. Човекът е още здрав, разсъждава, всичко му е ясно, разбира като обречен на смърт, че ще минат още няколко минути – и ще изчезне, а вместо него ще се появи някакво зло, безразсъдно същество. Всеки е виждал как става с другите. И всеки се срамува, като си помисли, че същото ще стане и с него. Всеки се страхува да преживее кошмарите и сънищата, които ще го измъчват по време на припадъка. Ето защо като усети студеното ухапване на бълхата, Олег се събуди и веднага вдигна останалите.

– Дик – виновно каза той. – Извинявай, далече ли ти е въжето?

– Какво? – Дик скочи и зашари с ръце в тъмното.

Току-що бе започнало да съмва. Томас изхърка на сън, но не се събуди.

– Ах, какво нещастие! – занарежда Мариана. – Бълха ли те ухапа?

– Току-що.

Дик се прозина.

– Можеше да не бързаш. Имаш цял час на разположение, най-малко час.

– Става и по-бързо – каза Олег. – Ама че глупава работа!

– Да, само това ни липсваше – съгласи се Дик. – Излизай на студа.

– После ще те покрия с одеялото – обеща Мариана. – И ще постоя при тебе.

– Ех – въздъхна Дик, като търсеше въжето. – Пак няма да тръгнем навреме.

– Бърже ще мине – каза Олег.

– След припадъка ще трябва да лежиш най-малко два часа, по себе си знам – рече Дик. Не се сърдеше на Олег, а го беше яд на съдбата, на постоянните несполуки в тоя поход.

Чувството на студ в бедрото, където го бе ухапала бълхата, не напускаше Олег. Той все си представяше как кръвта, заразена с малка капчица отрова, пулсира и тече към мозъка, за да го нападне и да лиши Олег от разум.

Дик провери въжето, без да бърза. Мариана взе да пали огън.

Зората беше синя, съвсем друга в сравнение с долината, където денят винаги е сив.

– Е, хайде – каза Дик, – ела.

– Само да не си счупи нещо – обади се Мариана. – Горкият Олежка.

– Не вързвам за пръв път – рече Дик. – Мръсно нещо са тия бълхи. Отпусни се, Олег, така е по-леко. И мисли за друго.

Той първо върза ръцете на Олег на гърба, после омота гърдите и краката му. Въжето силно се впиваше в тялото, но Олег търпеше, знаеше, че е както при лудите, по време на припадъка човек изпитва прилив на нови сили, става як като мечка. Тъй че ако го съжалиш сега, после за всички ще е по-лошо.

Томас се разпъшка. Чорлавата му прошарена глава се подаде от палатката. Томас се мръщеше, безсилен да се досети къде е. Очите му се бяха налели с кръв, лицето му беше червено, потно. Най-после той разпозна Дик, който вързваше Олег. Олег смутен се усмихваше – неприятно е да създаваш на хората такива тревоги, неприятно е да разбираш, че скоро твоето „аз“ ще изчезне. Старият им бе разказвал, че в средните векове наричали епилептичките и другите ненормални жени вещици и дори ги изгаряли на клади, когато ей така ги хващал бесът.

– Бълха – каза Томас, – навсякъде има бълхи... навсякъде има гадини...

– Поспете още малко – рече му Олег. – Нали знаете, че няма скоро да дойда на себе си. Почивайте!

– Студено е – забеляза Томас, – не може да се спи, скоро ще

застъпвам на дежурство и компютърът пак нещо не работи – сигурно в него е влязла бълха.

– Защо ли тръгнахме? – попита Дик. – Не биваше да се изпраща в планината такава компания.

– Нямаше други – отвърна Мариана. – Нямаше кой друг да тръгне. Нали знаеш.

Студът постепенно се разпространяваше по цялото тяло, но това не беше обикновен студ, а сърбящ, опъващ жилите – сякаш безброй малки бучици лед сновяха и се блъскаха в гърдите, в краката... Главата на Томас започна да се уголемява...

– Готово – каза Дик. – Май добре те омотах. Гади ли ти се?

– Гади ми се – опита да се усмихне Олег, но скулите му вече бяха изтръпнали.

– Слушай – обърна се Дик, – къде е козата?

– Козата ли? Чувах я през нощта.

– Питам те къде е козата! – натъртено рече Дик, гласът му стана хлапашки, изтъня от злоба. – Върза ли я?

– Вързах я – отвърна Мариана. – Но сигурно се е развързала.

– Питам те къде е козата! – Ядът, който напираше в Дик, трябваше да намери някакъв изход – и козата се превърна в символ на всички несполуки.

– Не се сърди, Дикущка – каза Мариана. Тя се мъчеше да загърне Олег с одеялата. – Козата сигурно търси нещо за ядене, нали трябва да се нахрани...

– Тук няма какво да търси. Защо не си я вързала?

Дик измъкна изпод палатката арбалета, пхна ножа в пояса си.

– Къде? – попита Мариана, макар че отлично знаеше къде е тръгнал.

Дик внимателно разглеждаше снега наоколо – търсеше следите на животното.

– Тя ще се върне – каза Мариана.

– Ще се върне – повтори Дик. – Само че като труп. Стига вече. Не искам да умра от глад заради твоята глупост.

Дик ставаше все по-висок и по-висок, скоро ще опре глава в небето, но може да се удари в облаците – нали са стъклени, твърди... Олег стисна очи и отново ги отвори, за да пропъди видението. Томас седеше на одеялото и се поклащаше насам-натам, сякаш беззвучно пееше песен.

– Мариашка, стопли вода. – На Олег му се стори, че гласът му звучи твърдо и силно, а в същност шепнеше почти беззвучно. – За Томас.

Той е зло.

Мариана разбра.

– Ей сега, Олежка, ей сега.

Но не откъсваше очи от Дик.

– Така си и мислех – каза Дик. – Тръгнала е назад. Надолу. През нощта ще е изминала двадесетина километра.

– Дик, остани тук – изведнъж ясно и силно рече Томас. – Мариашка сама ще намери козата. А ти ще я убиеш.

– Можеш да не се съмняваш – каза Дик. – Можеш да не се съмняваш. Стига глупости.

– Ще тръгна и ще я намеря! – Мариана забрави за водата. – Не бива да отиваш сега, Дик. Томас е болен, някой трябва да наблюдава и Олег.

– Нищо няма да му стане. – Дик пхна пръсти в гъстата си тъмна коса, пръстите му се оплетоха в космите, той ги дръпна и поклати глава. – Ще се справиш, Мариана.

И без да се обръща, бързо и леко тръгна по следите на козата надолу, откъдето бяха дошли предния ден.

– Исках ти да отидеш – каза Томас, – ти щеше да я доведеш. А той ще я убие.

Макар че светът около него непрекъснато променяше формите и пропорциите си и ставаше все по-неустойчив и несигурен, Олег запазваше способността си да мисли. Той каза:

– Мога да разбера Дик... наистина не ни върви.

– Остава ни съвсем малко път – рече Томас. – Знаем. Движим се бързо. Ще бъдем там утре или друг ден. До утре ще издържим и без месо. Нали ще издържим? А отвъд прохода има храна. Обещавам ви, приятели. Дик, обещавам!

Дик вдигна ръка, за да покаже, че чува – звуците се носеха надалече над снежния склон, – но не забави крачките си.

– Трябва да хванем козата – обърна се Томас към Мариана. – Тя ни е нужна. Но не бива да я убиваме. Няма смисъл... Нещо ми пари. Колко е горещо... Защо толкова силно ме боли черният дроб? Не е честно. Вече сме на две крачки.

– Той ще я убие... – каза Мариана. – Непременно ще я убие... Ди-и-ик!

Мариана се обърна към Олег и Томас.

– Какво да направим, кажете, нали сте умни, нали знаете всичко. Как да го спрем?

– Не можем да го настигнем – въздъхна Томас. – Жалко, но за него

аз вече не съм авторитет.

– Ей сега... – рече Олег. – Само ме развържи. Може би ще успее до припадъка, може би ще успее?

Мариана махна с ръка. После направи две крачки подир Дик, върна се и погледна Томас и Олег.

– И вас не бива да оставям.

– Тичай! – изведнъж викна Томас. – По-бързо!

– Може ли?

– Тичай – каза Олег.

– Но как тъй ще ви оставя... ами ако някой звяр...

– Тичай! – повтори Олег. – И се връщай.

Леко, сякаш не докосваше снега, Мариана се втурна надолу по склона – натам, където бе изчезнал Дик.

– Жалко за момичето – каза Томас. – Привързало се е към това животно.

– Жалко – рече Олег. – Колко странно: вие сте съвсем безформен. Дебел сте, а после ставате съвсем тънък като кибритена клечка.

– Да – съгласи се Томас. – Не знам защо, но тая отрова действа първо на зрението. Помня, хапан съм три-четири пъти. Но не се бой, странични ефекти практически няма. Не се бой.

– Разбирам, но все пак страшно е да изгубиш себе си, нали? Сега още съм аз, а след малко няма да ме има.

Нещо влечеше Олег надолу, в синята вода, и беше много трудно да се задържи на повърхността, защото краката му бяха оплетени с водорасли и трябваше да ги освободи, трябваше да ги изтръгне някак, за да не се удави...

* * *

Одеялото, с което Марианка беше покрила Олег, се смъкна. Олег не можа да се удържи до стената и падна на снега. Очите му бяха затворени, устните помръдваха, лицето бе потъмняло от напрежение, от желание да разкъса въжето. Томас се помъчи да стане, за да помогне на Олег, да го покрие или поне да положи главата му върху коленете си. В такива случаи това е полезно – да придържаш главата на ухапания. Олег изви гръб и буквално политна във въздуха, отблъсна се с юмруци от земята и се търкулна надолу по склона. Превъртя се няколко пъти, удари се в една стърчаща от снега скала и спря. Дрехата му се раздра, снегът се топеше върху голите му гърди.

Така не бива, мислеше си Томас. Непременно трябва да се замъкна

при него. Дявол да я вземе и козата, и Дик с неговия комплекс за силна личност! Но Дик вярва, че е прав, вярва, че се ръководи само от грижата за всички. И от своите дивашки позиции е прав – с дивашкото си неумение да гледа в бъдещето... Не става ли твърде бързо превръщането на колективния, цивилизован човек в дивак? Май не бяхме прави, когато позволявахме на децата си да растат като вълчета, за да им е по-лесно в гората? Но нямахме избор. Цели петнадесет години ние, възрастните, не можахме да стигнем до прохода. И нямаше да ни остане никаква надежда, ако не бяха израснали Дик и Олег. На колко години съм сега, май съм прехвърлил четиридесетте? Колко болезнено е дишането – двойна пневмония, не е нужно да си лекар, за да поставиш тая диагноза. Ако не стигна до кораба, песента ми е изпята. Никакво козе месо няма да ми помогне. И трябва да вървя сам – момчетата не могат да ме замъкнат до прохода... Какво става с Олежа? Бълхата е връх на нещастieto: сякаш съдбата, стаена в скалите или в гората, не иска да ни пусне при човечеството, сякаш гората иска да ни превърне в свои деца, в двукраки чакали – съгласна е да търпи нашето селище, но само като свое собствено продължение. А не като отрицание. Там, зад скалата, тъмнее пропаст, не изглежда дълбока, но ако Олег падне в нея, както е вързан, ще се пребие. Къде е въжето, къде е второто въже, трябва да го вържа за она камък...

Томас пълзеше надолу, добре, че беше надолу, надолу се пълзи по-лесно, само дето снегът го пари – кой знае защо, снегът успява да проникне навсякъде и силно пари гърдите, а когато кашляш, кашляш полекичка, за да не разкъсаш белия си дроб, пък кашлицата се натрупва и набира от гърдите, с нищо не можеш да я удържиш.

Томас пълзеше надолу и мъкнеше подире си въжето, което му се струваше невероятно тежко, оловно. Въжето се размотаваше и се влачеше като змия. Олег се замая като птица, мъчеше се да разкъса навивките около тялото си, тилът му се удряше в камъните – и Томас физически усещаше болката, която измъчваше Олег, измъчваше го в кошмар, но въпреки това беше реална, трансформирана във видение – в този момент на Олег му се струваше, че върху него е паднал покрив на къща. До Олег оставаха десетина метра, не повече, Томас разбираше, че той не го чува, не може да го чуе, но повтаряше: „Потърпи, идвам“ – и се мъчеше да вдигне глава, за да види дали Мариана и Дик не се връщат, но сякаш напук те не се връщаха.

Най-важното е да успее, да успее, преди Олег да се е свлякъл до пропастта, тогава вече ще е късно – късно ще бъде и да вървят към прохода, да завършат похода, който продължава вече шестнадесет години.

Тия глупави момчета не знаят, че там, отвъд прохода, първата ми работа ще бъде да намеря пакетче цигари – нека се зверят, тичат и цъкат с език, а аз ще седна в креслото, в мекото кресло, и ще запуша за пръв път през тия години. Мариашка ще се уплаши, като види, че от устата ми излиза дим, а на мене ще ми се завие свят от първото смукване... Защо сега ми се вие свят? Нали не пуша?

Когато се домъкна до Олег, Томас изгуби съзнание за няколко секунди – беше изчерпал всичките си сили, за да допълзи. Водено само от това отчаяно желание, тялото му отказа да се подчинява повече – сякаш бе изпълнило всичко, на което беше способно.

Томас дойде на себе си от подухването на ледения вятър, довял облак сняг, а може би от неясния шепот на Олег и хрипкавото му дишане. На Томас най-много от всичко на света му се искаше да затвори очи, защото да лежи така и да не прави, да не мисли нищо, за него беше топла, уютна приказка, сбъждане на желанията.

Олег се бе отместил още един метър и се мятеше, за да се освободи от въжетата, отблъскваше се с вързаните си крака от скалата. Томас придърпа към себе си въжето, като се чудеше как по-здраво да привърже Олег за скалата, но не се сещаше как да го направи, а после се оказа, че ръката му е празна – той беше изпуснал въжето, крайт му, навит на колело, беше останал няколко метра назад и Томас нямаше сили да се върне. Той се протегна, за да хване краката на Олег. Но Олег силно ритна и отхвърли Томас, чието тяло не почувствува болка.

Томас разбра, че така не може да удържи Олег, че Олег все ще му се изплъзва, защото, дори вързан, е много по-силен от него. Ето защо Томас продължи бавното си пътешествие към пропастта, за да се озове между нея и Олег, да се превърне в бариера, в препятствие, в неподвижна преграда. Струваше му се, че пълзи няколко часа, и молеше, придумваше Олег да потърпи, да полежи спокойно. И все пак когато успя най-после да допълзи до тясната ивица, която отделяше Олег от пропастта, Олег се бе смъкнал вече толкова ниско, че Томас трябваше буквално да се промушва между тялото на Олег и острите камъни по края.

И навярно Томас щеше да избута, да изтегли Олег обратно, поне няколко метра нагоре, към безопасността, ако самият той можеше да се удържи за нестабилния край на съзнанието и не бе решил да си отдъхне няколко секунди, преди да се захване със сизифовия труд...

* * *

Мариана задъхана дотича до лагера. Струваше й се, че е

отсъствувала няколко минути, а всъщност я нямаше повече от час. Тичаше право към палатката и затова не разбра веднага какво е станало. Видя само, че лагерът е безлюден и първо дори повдигна края на палатката, като мислеше, че Томас и Олег се крият там от снега, макар че палатката лежеше плоско на земята и никой не би могъл да се скрие под нея.

Мариана объркана се озърна и видя следа по снега, която отиваше надолу към скалата – такава следа, сякаш някой бе влачил по снега тежък товар, – и веднага си представи страшна картина: как животното, което бе оставило кръглите като бъчви следи, влочи двамата мъже и виновна за това е само тя, защото бе хукнала да спасява козата, а беше забравила хората, болните хора в снежната пустиня – нещо, което не бива, не бива да се прави. И всичко излезе ужасно и глупаво, защото тя не настигна Дик и не намери козата, а като остана сама сред скалите, се уплаши, че няма да намери пътя към лагера, уплаши се за Томас и Олег, които са безпомощни, хукна обратно – и ето, че закъсня.

Мариана ситнеше надолу по склона, хлипаше и повтаряше:

– Майчице, майчице...

Кой знае защо, на снега се валише въже. Олег ли бе успял да се развърже?

Тя заобиколи сивата скала и видя, че вързаният Олег лежи на края на пропастта, а Томас никъде го няма.

– Олег! Олежка! – развика се тя. – Жив ли си?

Олег не отговори. Той спеше. Хората винаги заспиват, когато припадъкът е минал. Беше сам, но следата от тялото му продължаваш надолу, към пропастта, и когато Мариана погледна долу, видя, че там, надлизо, на пет-шест метра, лежи Томас, много спокойно и дори някак удобно, затова Мариашка не се досети изведнъж, че Томас е вече мъртъв. Тя слезе долу, като бързаше и чупеше нокти по ледените камъни, дълго го разгърсваше, мъчеше се да го събуди и чак тогава разбра, че Томас е умрял при падането. А Олег, който бе дошъл на себе си, чу плача на Мариана и попита със слаб глас:

– Ти ли си, Мариашка, какво има? – Той изобщо не помнеше как е бутнал Томас долу, макар че после, по следите, можаха да разберат как и защо е станало всичко, досетиха се как е умрял Томас.

* * *

Дик се върна в лагера след още два часа. Не беше настигнал козата – загуби следите ѝ по големия каменен сипей. По обратния път срещна

следи на неизвестно животно и тръгна по тях, като се надяваше да застреля дивеч и реши, че ако се върне в лагера с плячка, ще може да каже, че нарочно е оставил козата на мира, съжалил се е над Мариана. И вече искрено вярваше, че се е съжалил над Мариана, защото не можеше да понася неуспехите.

И когато научи какво е станало в лагера в негово отсъствие, излезе по-трезвен и спокоен от другите и каза на Олег:

– Не говори глупости, не си дете, никого не си убил и за нищо не си виновен. Нали не си знаел, че си блъснал Томас. Трябва да си му благодарен, че се е мъчил да те удържи. Може нищо да не е успял да направи, навярно нищо не е успял да направи, но все пак е искал да те спаси. Може би дори така е по-добре, защото Томас беше съвсем болен, можеше да умре всеки миг, а искаше да стигне до прохода, така че щяхме да го мъкнем със себе си – и всички щяхме да загинем, никой нямаше да стигне горе и нямаше да се върне.

– Искаш да успокоиш Олег – отговори Мариана, като се превиваше от болка: ръцете ѝ бяха премръзнали, беше ги изподрала до кръв, докато се мъчеше да съживи Томас и със залитация от слабост Олег мъкнеха тялото му към палатката. – Искаш да успокоиш Олег, а виновни сме ние с тебе. Изоставихме ги. Ако не бяхме хукнали подир козата, Томас щеше да е жив.

– Правилно – каза Дик, – не е трябвало да тръгваш след мене. Това е глупост, женска глупост.

– Нима не обвиняваш себе си? – попита Мариана.

Томас лежеше между тях, покрит презглава с одеялото, и сякаш присъствуваше на тоя разговор.

– Не знам – рече Дик – Аз тръгнах подир козата, защото ни е нужно месо. Трябва да стигнем. Това е нужно на всички. На мене по-малко от другите, защото съм най-силен.

– Не искам да говоря повече с него – отсече Мариана. – Студен е като тоя сняг.

– Искам да бъда справедлив – каза Дик. – Никой няма да спечели, ако се гръшкаме и хленчим. Само губим време. Денят вече преваля.

– Олег е още слаб да върви – забеляза Мариана.

– Нищо ми няма – рече Олег. – Тръгвам. Само трябва да взема от Томас картата и измервача на радиацията. Той ми каза, че ако стане нещо, трябва да взема тия две неща.

– Няма нужда – отсече Дик.

– Защо?

– Защото се връщаме – спокойно каза Дик.

– Така ли реши? – попита Олег.

– Това е единственият начин да се спасим – продължи Дик. – В друг ден ще сме в гората. Там ще намеря плячка. Ще ви върна в селището, обещавам.

– Не – възрази Олег. – Ще продължим.

– Глупаво е – рече Дик. – Сега нямаме шансове да минем през прохода.

– Имаме карта.

– Защо ѝ вярваш? Картата е стара. Всичко може да се е променило.

И никой не знае колко още има да вървим без храна по голия сняг.

– Томас каза, че сме вървели бързо, че ни остава един ден.

– Сгрешил е. Много му се искаше да стигне горе и ни е лъгал.

– Не ни е лъгал. Каза, че там има храна и ще се спасим.

– Искаше му се да вярва това, беше болен, не разсъждаваше добре.

А аз разсъждавам. Разбирам, че ще останем живи само ако се върнем.

– Аз тръгвам към прохода – рече Олег, като гледаше тялото, покрито с одеяло, обръщаше се към Томас, обещаваше му да върви напред.

– И аз – каза Мариана. – Как не разбираш?

– Мариашка – подзе Дик, като удряше с големия си юмрук по камъка в такт с думите. – Мога да разбера Олег. Стария му завъртя главата. Винаги му повтаряше, че е по-умен, по-добър от мене и тебе, че е особен. Олег не можеше да бъде по-добър от нас в селището или в гората, винаги ми е отстъпвал. В гората отстъпва дори на тебе. И тъкмо на него му е нужна приказката за прохода, разговорите за диваците, каквито нямаме право да станем. А аз не съм дивак. Не съм по-глупав от него. Нека тогава Олег върви, щом вярва. А тебе няма да пусна, ще те отведе долу.

– Глупости, глупости, глупости! – развика се Мариана. – Ние сме изпратени от селището. Всички ни очакват, всички се надяват.

– По-полезни ще сме живи – каза Дик.

– Хайде – рече Олег, като протегна ръка към одеялото, за да вземе от Томас картата и измервача. И бавно каза: – Прощавай, Томас, че не можа да стигнеш и взимам от тебе ценните неща. – Той отметна края на одеялото, Томас лежеше със затворени очи, с побеляло лице, устните му бяха изтънели. И Олег не можа да надвие себе си и да докосне студеният тяло на Томас.

– Чакай, аз ще ги взема – каза Мариашка. – Чакай.

Дик стана, отиде при скалата, вдигна от снега манерката, разклати я

– конякът в нея изплиска. Дик отвинти капачката и изля коняка на снега. Във въздуха се разнесе остра непозната миризма. Дик завинти капачката и окачи манерката на рамо. Никой не каза нищо. Мариана подаде на Олег сгънатата карта, измервача на радиацията и ножа на Томас.

– Не можем да го заровим – каза Дик. – Трябва да го свалим в пропастта и да го затрупаме с камъни.

– Не! – извика Олег.

Дик учуден вдигна вежди.

– А какво предлагаш?

И беше глупаво да му отговаря, че върху Томас не бива да се хвърлят камъни. Нали е мъртъв и му е все едно.

Всичко направи Дик. Олег и Мариана само му помагаша. Вече нищо не приказваха. Олег и Мариана мълчаливо се приготвиха, взеха съвсем леките торби – дори дърва бяха останали само за един-два огъня, разделиха на три части последните резенчета сушено месо и Мариана занесе на Дик неговата порция. Той сложи резенчетата в джоба си и нищо не каза. После Олег и Мариана станаха и без да се озъртат, тръгнаха нагоре, към прохода.

Дик ги настигна след стотина метра. Настигна ги, после ги изпревари и тръгна напред. Олег едвам вървеше – още не бяха минали последиците от припадъка. Мариана куцаше – беше си ударила крака, когато слизаше в пропастта, и затова Дик не бързаше, та другите да не изостават. Изминаха само десетина километра, може и по-малко – и трябваше да спрат за нощуване.

Олег се стовари на снега и веднага заспа. Не можаха да го събудят да пие гореща вода със сладки коренчета. И той не видя онова, което видяха Дик и Мариашка, когато съвсем се стъмни. Облаците внезапно се разсяха и на небето се появиха звезди – никой от тях никога не бе виждал звезди. После небето отново се забули, Марианка също заспа, а Дик още дълго седя край угасналия, топъл огън, сложил крака в него, гледаше небето и чакаше – може би облаците пак ще се разпръснат? Той бе чувал за звездите, възрастните винаги говореха за тях, но никога по-рано не би могъл да си представи какво величие и простор се разкриват пред човека, който гледа звездите. Дик разбираше, че никога няма да се върнат в селището, но беше горд човек.

Станаха рано, разтопиха сняг, възвариха водата, пиха много и доядоха сладките коренчета, от които гладът им само се усили. Тоя ден се движеха по-бавно от обикновено, едвам се мъкнеха, дори Дик остана без сили.

Бедата беше там, че не знаеха дали това е пътят. Тогава хората бяха минали тук през зимата, когато е имало много сняг, силни студове и мъгла, ето защо сега всичко наоколо изглеждаше по-различно, отколкото на картата.

Обзе ги отчаяние, защото проходът беше абстракция, в която не можеш да повярваш, както не можеш да си представиш звездното небе, ако не си го виждал и само си чувал за него. Олег съжаляваше, че е заспал и е изгървал звездите, но може би това щеше да се повтори тая нощ. Ето – облаците на небето изтъняха, през тях от време на време прозираше синева и наоколо беше много по-светло, отколкото долу, в гората.

По пладне, когато всички капнаха, Дик заповяда да спрат и започна да разтрива със сняг премръзналите бузи на Мариашка. Тогава Олег видя някакво синьо петно встрани на снега. Не каза веднага на останалите, защото до него трябваше да се върви – още сто крачки. А нямаха сили да ги направят.

Когато най-сетне Дик каза, че е време да вървят, Олег посочи синьото петно. Тръгнаха към него. Крачеха все по-бързо и по-бързо – най-трудното е да станеш и да направиш първите крачки, особено ако знаеш, че няма нищо за ядене и дори дървата са се свършили.

Това беше синьо късо яке от здрав и тънък плат. Дик разрови снега наоколо, за да измъкне якето, а Олег изведнъж бе обзет от странно болезнено нетърпение.

– Недей – изхриптя той, – за какво ти е? Скоро ще стигнем, разбих ли, на прав път сме!

– Здравно е – каза Дик. – Имаме нужда от него. Мариашка съвсем премръзна.

– Не го искам – рече Мариана. – По-добре да вървим.

– Вървете, ще ви настигна – заинати се Дик. – Вървете.

Тръгнаха, а Дик ги настигна след петнадесет минути. Носеше якето в ръка, но Мариана не го облече, каза, че е мокро и студено. Но най-важното беше, че якето е чуждо и някой го бе обличал. И щом го бе съблякъл и хвърлил, може би той човек е загинал, защото тогава са загинали много хора. Всички знаят, че през прохода са минали седемдесет и шест души, а до гората са стигнали малко повече от тридесет. И Мариана се страхуваше да види ония, които не бяха стигнали.

Тоя ден не успяха да се доберат до прохода, макар на Олег все да му се струваше, че билото на планината е пред тях – ей го там, зад оня ръкав на ледника, зад оня сипей... Пътят става все по-стръмен, а въздухът не достига.

Ношуваха или по-скоро изчакаха да свърши тъмнината, свити на кълбо, омотани с всички одеяла и покрити с палатката. Беше почти невъзможно да се спи от студ, само изпадаха в забрава и отново се събуждаха, за да сменят местата си. От Мариана, която лежеше по средата, почти не се чувствуваше топлина, тя бе станала някак безтелесна и остра – кожа и кости. Станаха на разсъмване, над тях имаше синьо небе, но не гледаха към небето.

После постепенно се развидели, облаците бяха прозрачни като лека мъгла и през тях светеше слънцето – студеното и ярко слънце, което също никога не бяха виждали, но не гледаха и към него. Едвам пристъпваха, заобикаляха пукнатините в леда, сипеите и корнизите. Дик упорито крачеше напред – избираше път, падаше и ставаше по-често от другите, но нито веднъж не отстъпи водачеството. И пръв стъпи на билото, без да разбере, че е стигнал горе, защото склонът, по който се катереха, незабележимо за очите се изравни и се превърна в плоскост, а после видяха пред себе си планински зъбери. Зъбер до зъбер, заснежени планински вериги, блестящи на слънцето, а след около час долу се откри долина, сред която, огромен дори оттук, от километровата височина, лежеше диск с тъмен метален цвят. Дискът лежеше, наведен на една страна и засипан със сняг, точно по средата на тая котловина. Капитанът бе успял да докара кораба дотук, когато след взрива в двигателния отсек приборите бяха отказали да работят. Бе приземил кораба в тая котловина, във виелицата, нощта и мъглата на суровата тукашна пролет.

Те стояха един до друг. Трима измъчени диваци – с арбалети на рамо, с торби от животинска кожа на гърба, окъсани, опърлени от студа и снега, черни от глада и умората – три микроскопични фигурки в огромния и пустинен, безмълвен чужд свят, гледаха мъртвия кораб, който преди шестнадесет години бе паднал на тая планета. И никога вече нямаше да излети.

После заслizaха по стръмния склон, като се държаха за камъните и се мъчеха да не тичат по несигурните сипеи – все по-бързо, по-бързо, макар че краката им отказваха да ги слушат.

И след час вече бяха на дъното на котловината.

* * *

Преди шестнадесет години Олег е бил на малко повече от година, Дик – почти на две, а Мариана още не е била родена. И те не помнеха как изследователският кораб „Полус“ е кацнал тук, в планината. Първите им спомени бяха свързани със селището, с гората, те научиха за

поведението на пъргавите червеникави гъби и хищните лиани, преди да чуят от възрастните, че има звезди и друг свят. И за тях гората беше много по-разбираема от разказите за ракети или къщи, в които могат да живеят по хиляда души. Законите на гората, законите на селището, възникнали от необходимостта за опазване на шепата хора, неприспособени към тоя живот, простите закони на оцеляването постоянно се мъчеха да изтрият от паметта им Земята и вместо памет да възродят само абстрактната надежда, че някой ден ще ги намерят и всичко това ще свърши. Но колко трябва да се търпи и да се чака? Десет години? Десет години вече минаха. Сто години? Сто години – значи ще спасят, ще намерят не тебе, а твоя правнук, ако имаш правнук, и ако той, а и цялото селище може да просъществува толкова години. Надеждата, която пламтеше у възрастните, не съществуваше за второто поколение – тя само щеше да им пречи да живеят в гората, но беше невъзможно да не им бъде предадена, защото дори смъртта не е толкова страшна за човека, ако знае, че родът му има продължение. Смъртта става в момента, когато с нея загиваш не само ти, но и всичко, което те е свързвало с живота.

Затова и възрастните, и учителят – всички, всеки както можеше, се мъчеха да вселят у децата чувството за принадлежност към Земята, мисълта, че рано или късно изолацията ще свърши. Оставаше им и корабът отвъд прохода. Той съществуваше, можеше да бъде достигнат – ако не през тази хилядодневна година, поне през следващата, когато децата ще пораснат и ще могат да стигнат до прохода. Ще могат, ако поискат, защото вътрешно са се откъснали от Земята, защото корабът за тях е чужд, а гората – своя. Това им даваше възможността да оцелеят, от каквато бяха лишени възрастните, но в крайна сметка заплашваше и с гибел селището – човешката колония. И така шестнадесет земни години – малко повече от пет местни.

Дик, Олег и Мариана слизаха в котловината, към кораба. Макар че растеше и беше реален и огромен, той си оставаше легенда – и никой от тримата нямаше да се учуди, ако при първото докосване корабът се разпаднеше на прах. Те се връщаха към дома на своите бащи, който ги плашеше с това, че бе дошъл в тая студена котловина от сънищата и легендите – за тия сънища и легенди им бяха разказвали край бледия светилник в колибата, докато зад пролуката на прозореца с опъната на него рибешка кожа фучеше снежна виелица или плющеше безкраен дъжд с дъх на плесен.

Съществуването на кораба възроди сънищата и легендите, като им придаде нов смисъл и свърза абстрактните картини, родени от

въображението и затова неточни, с реалността на металното тяло. Възрастните никога не разбираха това противоречие, понеже за тях зад разказа как е станала катастрофата, как са дошли студът и мракът, как са изглеждали празните коридори, в които постепенно гасне светлината и отвън нахлуват сухи снежинки – зад всичко това се криеха реалните образи на коридори и лампи, мълчанието на спомагателните двигатели и щракането на измерваните на радиацията. За слушателите – Олег и неговите връстници – разбираеми в тоя разказ бяха само снежинките, а коридорите се оприличаваха на горски гъсталак или тъмна пещера. Нали въображението се храни само с видяното и чутото.

Сега разбраха как хората са бягали оттук – носели са деца и ранени, взимали са в бързината предметите от първа необходимост. Тогава никой още не е мислел, че ще трябва да живеят и да умрат в тоя студен свят – гигантските мащаби и невероятната мощ на космическата цивилизация са вселявали дори тук лъжливата увереност, че всичко станало, колкото и трагично да е то, е само временно нещастие, случайност, която ще бъде поправена, както е винаги с неприятните случайности. Или почти винаги.

Ето го и люка.

Както разказваше Стария, на тръгване те го затворили, а аварийната стълба, по която слезли на снега, отнесли настрана, под една надвиснала скала. Това място беше отбелязано на картата, но не стана нужда да търсят стълбата – снегът се бе стопил и тя лежеше наблизко, синята й боя тук-таме се бе олющила, а когато Дик вдигна стълбата, отпечатъкът ѝ остана като черна рисунка върху снега – снегът под нея се бе стопил до камъните.

Дик почука с нокът по тръбите.

– Лека е – каза той, – ще трябва да я вземем.

Никой не му отговори. Мариана и Олег стояха встрани и с вирнати глави разглеждаха овалния тръбух на кораба. Корабът изглеждаше напълно здрав, готов всеки миг да излети. И Олег дори си представи как се откъсва от котловината, издига се все по-бързо към синьото небе и се превръща в черно кръгче, точка в синевата...

Не чувствуваше умора. Тялото му беше леко и послушно, а нетърпението колкото може по-скоро да надникне във вътрешността на чудовището се смесваше със страха завинаги да не изчезне в затворената сфера на кораба.

Олег погледна към аварийния люк. Колко пъти Стария му бе повтарял: „Аварийният люк не е заключен, разбираш ли, само го затворихме.

Качваш се до него по стълбата, тя е лека, и най-напред измерваш степента на радиацията. Сигурно няма да има радиация – шестнадесет години са минали, – но непременно ще измериш. Тогава радиацията беше една от причините, поради които трябваше толкова бързо да бягаме – студът и радиацията. Четиридесет градуса под нулата, отоплителните инсталации не работят, радиационен фон – не можехме да останем. Макар че не беше и за тръгване – не знаехме, че ще стигнем до долина, където има гора и е по-топло.“ Дик обикаляше около кораба и с върха на копието си преобръщаше празни сандъци и кутии – там имаше много неща, които хората бяха изнесли от кораба, но после е трябвало да оставят.

– Ще се качваме ли? – попита Олег.

– Хайде – каза Дик, вдигна стълбата и я опря до люка.

После се покатери по нея, пхна в пролуката ножа на Томас и натисна. Ножът се счупи.

– Да не се е заключил? – попита отдолу Мариана.

– Останахме съвсем без ножове – измърмори Дик.

– Стария каза, че люкът е отворен – забеляза Олег.

– Стария всичко е забравил – рече Дик. – Може ли да се вярва на старци?

– Томас щеше да знае какво да направи – обади се Мариана.

– Глупаво е – каза Дик. – Глупаво е да замръзнем тук, на две крачки от тая грамада.

Дик побутна люка, но нищо не стана, удари го с юмрук и на Олег му се стори, че трябва да се чуе силен и дълъг звън, но нямаше никакъв звук. Като мърдаше устни, макар че знаеше да чете добре, отлично Олег прочете връзаните в корпуса златни букви „ПОЛЮС“.

– Правилно – каза той, – „Полюс“,

– Да не мислеше, че сме намерили друг – попита Дик и скочи от стълбата долу, в снега. – Трябва да помислим. Така не можем да го отворим.

Мариана трепереше.

– Странно – рече тя. – Не беше студено. А сега стана студено.

– Яде ми се – въздъхна Дик. – Там сигурно има страшно много храна. В тенекиени кутии. Тя не се разваля. Томас казваше така.

Олег се качи нагоре по стълбата, към люка, опря се с една ръка върху ледения метал на кораба, извади измервача на радиацията и го поднесе към тясната цепка. Стрелката леко трепна, но не стигна до червения белег, беше далече от него. В котловината беше много тихо, той чуваше

не само разговора долу, но и дишането на Мариана.

– Жалко, че Томас не можа да стигне – каза Мариана. – Да знаеш само колко съжалявам.

– Разбира се, че е жалко – отвърна Дик. – Но той и иначе нямаше да стигне. А заради него и ние нямаше да стигнем.

– Не бива да говориш така – спря го Мариана. – Ще чуе и ще се обиди.

– Той е мъртъв – рече Дик. – Мъртвите не чуват.

– Не знам – каза Мариана. – Може и да чуват.

Олег натисна вратата на люка, но тя не се помръдна. Как да я дръпне към себе си?

– Не става ли? – попита Мариана.

Облаци закриха слънцето и изведнъж стана по-тъмно, по-привично.

– Чакай! – рече Олег. – Защо дърпаме люка към себе си, защо го бутаме навътре, като в къщи? Ами ако вратата на кораба се е отваряла другояче?

– Слизай, какво стоиш там! – извика Дик. – Ще донеса камък.

– Нищо няма да направя с камък – каза Олег.

Как ли се отваря вратата? Навътре ли? Вече я бутаме навътре. Вратичката беше леко хлътнала в стената на кораба, беше по-навътре от обшивката. Дали да я бутнат настрана. Така не е нормално, но щом корабът лети, по-добре е вратата да не може да се отваря самичка. Олег каза на Дик:

– Дай ножа.

Дик хвърли ножа си на Олег, пхна ръце под мишниците си и запристъпва на място. Беше измръзнал. Дори той беше измръзнал. Заваля сух сняг. Те бяха сами в целия свят, умираха от глад и студ, а корабът не искаше да ги пусне вътре.

Олег пхна върха на ножа в пролуката и се помъчи да бутне вратата встрани. Тя изведнъж силно шракна и леко, сякаш очакваше това, се отмести и изчезна в стената. Точно така. Олег дори не се обърна и не се развика, та всички да видят колко е умен. Той беше решил задачата. Обичаше да решава задачи. Нищо, че задачата не беше трудна – нали другите не можаха да я решат. Олег пхна ножа в пояса си и отново извади измервача на радиацията.

– Ах! – чу той гласа на Мариана. – Олег е отворил!

– Това е хубаво. Върви тогава – каза Дик. – Върви, защо стоиш?

Измервачът показва, че няма опасност. Всичко е правилно.

– Там е тъмно – рече Олег. – Дайте факла.

Дори когато беше много студено, през последната нощ, те не изгориха факлите. Факлите даваха малко топлина, но затова пък горяха дълго.

– Топло ли е вътре? – попита Мариана.

– Не – отвърна Олег. Той подуши с нос. В кораба се бе запазила чужда, опасна миризма. Страшно беше да прекрачиш вътре. Но Олег изведнъж разбра, че сега той е по-главен от Дик, че Дик се страхува повече. Дик чаткаше с кремъка, за да запали факлата. Появи се малко, почти невидимо на дневната светлина пламъче. Дик се изкачи до средата на стълбата и подаде факлата на Олег. Но не продължи нататък. Олег взе факлата и протегна ръка вътре. Пред него беше тъмно, под краката му започваше равен, грапав под. Олег каза високо, за да пропъди страха:

– Е, аз тръгвам. Вземете факли. И след мене! Ще ви чакам вътре.

Подът леко пружинираше под краката му – като кората на живите дървета. Но Олег знаеше, че подът не е жив и че на Земята не растат такива дървета. Стори му се, че отпред някой го дебне, и спря неподвижен. Но после разбра, че собственото му дишане се отразява от нещо и се връща към него. Олег направи още една крачка напред, пламъкът на факлата лумна и освети някаква стена, заоблена горе. Блестяща и светла стена. Той я докосна. Беше студена като камък.

Ето ме в къщи, помисли си Олег. Имам си един дом – селището. Имам си и друг, който се нарича "космически изследователски кораб „Полус“. Хиляди пъти съм го сънувал, но съвсем не такъв, какъвто се оказа в действителност. А съм бил тук. Дори съм се родил тук. Някъде в тъмната вътрешност на кораба има стая, в която съм се родил.

– Къде си? – попита Дик.

Олег се обърна. Силуетът на Дик почти изпълваше отвора на люка.

– Ела тук, не се бой – повика го Олег. – Никого няма.

– И да е имало, отдавна щеше да е замръзнал – високо каза Дик, гласът му литна по коридора. Олег му подаде факлата си, та Дик да запали своята, после почака, докато Дик направи място на Мариана и запали нейната факла.

С три факли изведнъж стана по-светло. Само че беше много студено. Много по-студено, отколкото навън, защото там въздухът беше жив, а тук – мъртъв. Коридорът скоро завърши с врата, но Олег вече знаеше как да я отвори. Дик и Мариана видяха как прави това и разбраха, че в действията на Олег се е появила увереност, може би още не истинска увереност, но по-голямо единство с кораба, отколкото у тях, за които корабът изглеждаше като страшна пещера – ако не беше гладът и

страхът от ледената пустиня, те щяха да останат във. Ако Томас бе стигнал с тях до кораба, всичко щеше да е другояче. Олег не можеше да се нагърби с ролята на водач и тълкувател на тайните, но по-добре Олег, отколкото никой.

Отвъд вратата имаше кръгла зала, те никога не бяха виждали такава. В нея можеше да се побере цялото селище. Въпреки светлината на трите факли таванът ѝ се губеше в мрака.

– Хангарът – каза Олег, като повтаряше думите, научени от Стария. – Тук са катерите за кацане и другите средства. Но охраняващият възел е излязъл от строя при кацането. Това е изиграло съдбоносна роля.

– И е принудило екипажа и пътниците да тръгнат пеша през планината – продължи Мариана.

В часовете си Стария ги караше да учат наизуст историята на селището, началото на тая история, за да не се забрави. „Без историята хората престават да бъдат хора. Това важи и за отделни личности, и за цели колективи.“

– С огромни жертви... – каза Дик, но не довърши думите си, млъкна. Тук не биваше да се говори на висок глас.

Пред тях, напреко на пътя им, лежеше цилиндър, дълъг десетина метра.

– Правилно – обади се Олег, – това е катерът, който са изнасяли на ръце от хангара, но не са успели, трябвало е да бягат.

– Колко е студено – каза Мариана.

– Той задържа студа от зимата – рече Дик. – Сега накъде? – Дик призна първенството на Олег.

– Тук трябва да има отворена врата – каза Олег, – която води към двигателния отсек. Само че не бива да влизаме там. Трябва да намерим стълбата за горния етаж.

– Колко добре си научил всичко – рече му Мариана.

– Ето че потрябва – отвърна Олег.

Отново тръгнаха край стената.

– Тук трябва да има много неща – каза Дик. – Но как ще ги носим по обратния път?

– Ами ако умрелите тук ходят? – попита Мариана.

– Я стига! Ще ти тупна един! – извика Дик.

– Разбира се! – Олег застана неподвижен.

– Какво? Какво видя?

– Досетих се. Ако извием краищата на стълбата, ще можем да натоварим нещата на нея и да я мъкнем подире си. Като шейната, дето я

направи Сергеев.

– Аз пък помислих, че си видял мъртвец – рече му Мариана.

– Това вече ми дойде наум – каза Дик, – но е още рано да извиваме стълбата.

– Първата врата – рече Олег. – Нямаме работа там.

– Ще надникна – забърза Дик.

– Там сигурно има радиация – спря го Олег. – Стария предупреждаваше.

– Нищо не може да ми направи. По-силен съм от нея – каза Дик.

– Радиацията е невидима, нали знаеш. Учил си. – Олег тръгна натаък, като носеше факлата близо до стената. Стената беше неравна, в нея имаше ниши, открити табла с копчета и студено блестящи екрани. А Томас беше инженер. Томас разбираше какво значат тия копчета и каква сила притежават.

– Колко много неща са построили – каза Дик, който все още не можеше да се примири с кораба, – а са паднали тук.

– Затова пък са долетели от небето – рече Мариана.

– Ето вратата – каза Олег. – През нея ще стигнем до жилищните помещения и до навигационния отсек.

Как бяха звучали тия думи: „навигационен отсек“, „пулт за управление“! Като заклинания. И ето сега той ще види навигационния отсек.

– Помниш ли номера на вашата стая – попита Мариана.

– Каюта – поправи я Олег. – Разбира се, че го помня. Четиридесет и четири.

– Татко ме помоли да се отбия и да видя как е вътре. Нашата е номер десет. Ти нали си се родил на кораба?

Олег не отговори. Въпросът не се нуждаеше от отговор. Но странно беше, че Мариана мисли като него – странно е, когато хора, които смяташ за не особено умни, изведнъж започват да мислят за същото, за което мислиш и ти.

Олег бутна вратата настрана. И отскочи назад.

Беше забравил, че може да се очаква такова нещо. Стария предупреждаваше, че в кораба може да функционира аварийното осветление – то е автономно, по принципа на фуоресценцията свети самичко. Има бои, които години наред изпускат светлина. С такива бои са оцветени някои коридори и навигационният отсек.

Светлината идваше отвсякъде и отникъде. И беше светло. Достатъчно светло, та факлите да избледнеят – светлината им стана ненужна и невидима.

– Ах – прошепна Мариана. – Да не би някой да живее тук?
– Мъртвците – опита да се пошегува Дик.
– Добре, че е светло – каза Олег. – Няма да хабим факлите.
– И май дори е по-топло – обади се Мариана.
– Само така ти се струва – отвърна Олег. – Но сигурно ще намерим топли неща. И ще спим в стая.
– Не – рече Дик, който бе поизостанал и оше не бе влязъл в светлия коридор. – Аз няма да спя тук.
– Защо?

– Ще спя там, на снега. Там е по-топло.
Олег разбираше, че Дик се страхува да спи в кораба, но той, Олег, искаше да остане тук. Не се боеше от кораба. Може и да се беше поуплашил отначало, когато беше тъмно, но не и сега. Това беше неговият дом.

– И аз не искам да спя тук – каза Мариана. – Тук са сенките на ония, които са живели по-рано. Страх ме е.

Вдясно стената на коридора хлътна навътре, тя беше преградена с прозрачна материя като тънък пласт вода – и Мариана си спомни, че това се нарича стъкло. А зад стъклото имаше зелени растения. С малки зелени листа. В гората нямаше такива зелени листа.

– Да не ни сграбчат? – попита Олег.
– Няма – успокои го Мариана, – замръзнали са. Пък и на Земята растенията не се движат, нима си забравил какво ни разказваше леля Луиза?

– Не е толкова важно – каза Дик. – Хайде. Няма вечно да се шляем просто тъй. Ами ако тук няма храна? Още малко – и ще умра от глад.

Странно, помисли си Олег, съвсем не ми се яде. Толкова отдавна не съм ял, а не ми се яде. От нерви е.

След десет крачки видяха още една ниша, но нейното стъкло беше строшено. Мариана протегна ръка, за да докосне растенията.

– Недей – каза Дик.
– Знам по-добре от тебе, имам чувство към тях. А тия са мъртви. Тя докосна едно клонче и листата станаха на прах.
– Жалко – въздъхна Мариана. – Жалко, че няма семена, щяхме да ги посадим край селището.

– Най-важното е надясно – каза Олег. – Там трябва да са складовете. Елате да видим какво има.

Свърнаха надясно. Насред коридора се търкаляше съдран полупрозрачен чувал и от него бяха изпаднали няколко меки бели кутии –

изглежда, че когато хората са бягали от кораба, чувалът се е разкъсал и не е имало време да се занимават с него.

Това беше странно, чудновато пиршество. Отваряха кутия след кутия – Дик с ножа, а Олег се досети, че става и без нож, ако натиснеш края на кутията. Опитваха съдържанието на кутии и туби. И почти винаги в тях имаше нещо вкусно и непознато. Не им беше жал за кутиите, защото цели стаи бяха пълни със сандъци и контейнери, с милиони кутии и всякакви други продукти. Пиха кондензирано мляко, но при тях не беше Томас, който би им казал, че е мляко, гълтаха шпроти, но не знаеха, че са шпроти, изстискаха от тубите конфитюр, който им се струваше прекалено сладък, дъвчеха брашно, без да знаят, че е брашно. Мариана се притесняваше, че са нацапали така и по пода е мръсно, но взе да се притеснява, когато вече се бе нахранила. По-нататък ядяха и отваряха само от любопитство, не взимаха еднакви кутии.

После им се доспа – очите им се затваряха, сякаш цялата умора от последните дни се бе стоварила върху плещите им. Но все пак Олег не успя да придума спътниците си да останат в кораба и да спят в него. Мариана и Дик излязоха и щом стъпките им стихнаха в коридора, Олег изведнъж се уплаши и едвам се сдържа да не хукне подире им. Може би щеше да хукне, ако не му се спеше толкова много. Той разбута празните кутии, легна на пода и спа дълги часове, но времето тук, в кораба, не се движеше, с нищо не можеше да се хване. Олег спеше без сънища, без мисли, дълбоко и спокойно, много по-спокойно от Мариана и Дик, защото дори при тая умора Дик се събуди няколко пъти вечерта и през нощта – слушваше се дали няма опасност. Тогава се събуждаше и Мариана, която бе сгушила глава на гърдите му. Те се бяха покрили с всичките одеяла и с палатката и не им беше студено, защото вечерта завала силен сняг, затрупа палатката, превърна я в пряспа и в съня си, като слушаше как шумят снежинките и как вятърът се блъска в стената на надвисналия над тях кораб, Дик си мислеше: колко хубаво е, че вали сняг и зверовете, които може би се вдят тук, няма да ги забележат.

Олег се събуди преди ония, които спяха навън, защото бе премръзнал. Дълго подскача, за да се стопли, после хапна – беше чудесно: да не мислиш ще ти стигне ли храната. Коремът го понаболяваше, би трябвало да ме боли по-силно, помисли си Олег. Срамуваше се да гледа останките от пиршеството и примъкна в ъгъла на стаята празните и полупразните кутии. Трябва да вървя нататък, помисли си той. Да повикам ли другите? Не, навярно още спят – на Олег му се струваше, че неговият сън е продължил само няколко минути.

Ще поразгледа едно-друго и тогава ще излезе да ги събуди. В кораба няма никого, отдавна няма никого – защо да се страхува? Скоро ще трябва да тръгнат по обратния път – след два-три дена проходите ще погъне в снегове. А ние тук спим. Нима може да се спи тук?

Като истински горски жител Олег се ориентираше отлично. Дори в кораба. Не го беше страх, че ще се загуби, и затова спокойно тръгна по наклонения коридор нагоре към жилищните помещения. Искаше да намери четиридесет и четвърта каюта. Неговата каюта. Знаеше, че докато не я види, няма да се почувствува тук като свой човек.

До каютата с кръгъл номер 44 стигна след един час. Не защото му беше трудно да я намери, просто се отвлечаше по пътя: първо се озова в каюткомпанията, където видя дълга маса и много му харесаха сложенията по средата ѝ кристални солници и пиперници – дори прибра в торбата си по една от тях, помисли си, че майка му ще се радва, ако ѝ занесе такива неща. После дълго разглежда шахмата – както изглежда, при удара кугията бе паднала на пода и се бе строшила, а фигурите се бяха пръснали по килима. Никой не му бе разказвал какво е шахмат и той реши, че това са скулптури на неизвестни нему земни животни. Разбира се, чудноват беше и килимът – по него нямаше шевове, значи направен е от кожата на едно животно. Кое животно на Земята е толкова голямо и има такива странни шарки по кожата? Трябва да е морско животно. Егле разказваше, че най-големите животни живеят в морето и се казват китове. Само че досега Олег мислеше, че китовете имат гладка кожа. Той видя още много чудновати и непонятни неща и към края на оня час, който му бе необходим, за да се добере до четиридесет и четвърта каюта, беше изпълнен с впечатления. Но като се натрупваха, тия впечатления пораждаха у него отчаяние от собствената му тъпота, от собствената му неспособност да разбере кое какво е и от това, че Томас не бе стигнал до кораба и не може да му обясни. Дори несправедливо се ядосваше на Томас – сякаш със смъртта си той бе измамил Олег.

Олег стоя дълго пред вратата на четиридесет и четвърта каюта – не се решаваше да я отвори, макар да знаеше, че няма да види там нищо особено. И дори разбираше защо. Майка му и всички други много пъти му бяха казвали, че баща му е загинал при падането на кораба, че е бил в двигателния отсек, където се е разцепил реакторът, но, кой знае защо, на Олег му се струваше, че баща му може би е там, че е възможно после, когато всички са си отишли, смятайки, че е загинал, той да е дошъл на себе си, да се е домъкнал до каютата и там вече да е замръзнал. Кой знае защо, Олег никога не бе вярвал в смъртта на баща си и за него баща му

оставаше жив, на кораба, очакващ и нещастен. Може би това беше резултат от вътрешната убеденост на майка му, че баща му е жив. Такъв беше нейният кошмар, нейната болест, която тя грижливо криеше от всички, дори от сина си, но синът ѝ много добре знаеше за нея.

Най-после Олег се насили да отвори вратата. В каютата беше тъмно. Стените ѝ бяха покрити с обикновена боя. Трябваше да спре, да запали факлата и очите му не можаха да свикнат отведнъж с полумрака. Каяутата се състоеше от две стаи. В първата имаше маса, диван – тук бе ношувал баща му. Във втората, вътрешната стая, бе живяла майка му с него, Олег, още съвсем малък.

Каяутата беше празна. Баща му не се бе върнал в нея. Майка му грешеше.

Но Олег изживя друга изненада, друго вълнение.

В малката стаичка имаше детско креватче. Той веднага разбра, че това съоръжение с разкопчани и увиснали надолу ремъци, меко и сякаш висящо във въздуха, е предназначено за малко дете. И кой знае защо – съвсем скоро, току-що са изнесли детето оттук, в бързината дори са оставили едно много малко розово чорапче и дрънкалка, пъстроцветна дрънкалка. Още не осъзнал докрай, че е срещнал самия себе си в тоя резерват на спрялото време, Олег взе дрънкалката, тръсна я и тъкмо в този миг, като чу звука на дрънкалката и колкото и да е странно, като го позна, Олег осъзна реалността на кораба, реалността на този свят, по-дълбока и истинска от реалността на селището и гората. В обикновения живот човек не може да срещне себе си. Предметите изчезват, а и да остане нещо, то остава като спомен, като сувенир. А тук, в мрежичката, прикрепена към края на креватчето, висеше недопита бутилка с мляко, млякото бе замръзнало, но можеше да се разтопи и да се допие. Връщаш се след шестнадесет години – и го допиваш!

И като видя себе си, като се срещна със себе си, като осъзна и преживя тая среща, Олег започна да търси следи от двамата други хора, съществували тук, на отвъдната страна на спрялото време – от баща си и майка си.

По-лесно му беше да намери майка си. Тя беше бягала оттук и бе отнесла на ръце него, Олег, затова върху кревата ѝ, в дъното на каютата, бе захвърлен осукан, смачкан, съдран в бързината халат. Изпод кревата се подаваше мек пантоф. На възглавницата имаше книга, в която бе пъхнато листче. Олег взе внимателно книгата – страхуваше се тя да не стане на прах като растението в коридора. Но книгата отлично бе понесла студа. Тя се казваше „Бесове“ и бе написана от Достоевски. Дебела

книга, а на пъхнатото в нея листче бяха надраскани формули – майка му беше специалистка по теоретична химия. Олег никога не бе виждал книги, защото тогава никой не бе взел книги от кораба. Той бе чувал името на Достоевски в уроците на леля Луиза, но не мислеше, че писателят може да напише толкова дебела книга. Олег взе книгата със себе си. И знаеше: колкото и да е труден обратният път, ще я отнесе до селището. И това листче с формулите. После помисли малко и сложи в торбата пантофите на майка си. Те изглеждаха много тесни за съсипаните крака на майка му, но нека си ги има.

Следите на баща му бяха веществени и очевидни, но, кой знае защо, не направиха на Олега такова впечатление, както срещата със самия себе си. Беше тъй, защото в момента на нещастieto с кораба баща му го е нямало. Не е бил в каютата. Отишъл е на дежурство и е разтребил нещата си, докато Олег и майка му са спели – баща му е бил прибран човек, не е можел да понася безредието. Книгите му бяха подредени на лавицата, зад стъклото, дрехите му бяха окачени в стенния гардероб... Олег извади оттам униформата на баща си. Навярно той не я е обличал на кораба – униформата беше съвсем нова, синя, плътна, с две звездички на гърдите, с тънки златни лампази на тесните панталони. Олег я извади от гардероба и я премери на себе си – мундирът беше големичък. Тогава Олег го облече върху своята дреха и му стана таман, трябваше само малко да подвие ръкавите. Подви и крачолите на панталоните. Беше му удобно. И нямаше нищо лошо. Нали ако баща му живееше в селото и носеше тая униформа, щеше да разрешава на Олег от време на време да я облича.

Сега корабът окончателно принадлежеше на Олег. Дори след като се върне в гората, той винаги ще тъгува за кораба и ще се стреми към него, насам, както се стреми Стария и както се стремеше Томас. И в това също нямаше нищо лошо, в това беше победата на Стария – той не иска ония, които растат в селото, да станат част от гората. Сега Олег напълно разбра за какво мислеше Стария и думите му добиха смисъл, който можеше да се осъзнае само тук.

Олег се досети да повдигне капака на масата и там, от вътрешната страна, имаше огледало. Той бе виждал образа си в тихото езерце и в огледалцето, което Кристина пазеше като най-голяма ценност. Но никога не се бе виждал в голямо огледало. И като се гледаше, почувствува раздвоение, но това раздвоение не беше противоестествено – нали там, зад отворената врата току-що беше той, Олег, едногодишният, дори не бе допил млякото си. А сега пред огледалото в мундира на баща си. Макар

че никак не прилича на баща си, защото лицето му е задебеляло от вятъра и студа, с потъмняла кожа, с ранни бръчки от недохранването и суровия климат. Но все пак бе израснал, върна се, облече мундира и стана член на екипажа на кораба „Полус“.

В бюрото Олег намери бележника на баща си, половината страници бяха неизписани, най-малко сто празни бели листчета, цяло съкровище за Стария – ще може да рисува на хартията различни неща, ще учи децата да виждат и разбират, защото, като пораснат, непременно ще трябва да се върнат при кораба. Намери и няколко обемни цветни картички, снимки на земни градове, взе и тях със себе си. Някои други неща бяха непонятни за него – и Олег сега изобщо не ги докосна, разбираше, че връщането в селището ще бъде трудно. Но взе едно нещо, за което веднага се досети какво е и знаеше колко щастлив ще е Сергеев и колко щастлив ще е Вайткус, който му рисуваше това нещо на влажната глина и току повтаряше: „Никога няма да си простя, че никой не взе бластер. Нито един от нас.“ „Напрасно се обвиняваш – отвърщаше му Стария, – за да вземем, трябваше да се върнем на мостика, а там имаше смъртоносна радиация.“ Оказва се, че бластер е имало в бюрото на баща му.

Дръжката здраво се намести в дланта му – студена, тежка дръжка.

И за да провери дали в бластера има заряд, той го насочи към стената и натисна спусъка – от бластера се стрелна мълния и обгори стената. Олег зажумя и цяла минута след това в очите му продължаваха да скачат искри. Той излезе в коридора с бластера в ръка. Сега беше не само господар на кораба, сега бе получил възможност да разговаря с гората не като молител – не ни закачайте, не ни закачайте...

В коридора Олег се спря и се замисли. Искеше му се да отиде в навигационния отсек или във възела за връзка, но по-разумно беше да се върне в склада, защото ако Дик и Мариана са отишли там, ще се тревожат.

Олег бързо тръгна назад, но складът беше пуст. Никой не бе влизал в него. Добре тогава, ще идем да ги събудим. Освен това, макар да не признаваше пред себе си, Олег много искаше да им се покаже с мундир на космонавт, да им рече: „Ще проспите всичко на света. А е време да отлитаме към звездите...“

Олег не угаси факлата дори в осветения коридор, този път той прекоси хангара направо, разстоянието се оказа много по-малко, отколкото вчера – вече бе свикнал с кораба. Отпред се показа ярка светлина – люкът бе откренат. Бяха забравили да го затворят. Макар че тук това няма значение, на такава височина в снега едва ли се видят зверове – какво да

правят тук?

Олег замижа и постоя така, докато очите му свикнат със слънчевата светлина. Слънцето се бе издигнало високо, нощта отдавна бе минала. Олег отвори очи. И се уплаши.

Нямаше никакви следи от Дик и Мариана – през нощта снегът бе затрупал и заличил вчерашните следи. Сняг без нито едно тъмно петно.

– Хей! – полугласно каза Олег. Наоколо бе такава тишина, че го достраша да я разбуди.

И тогава Олег забеляза как нещо бяло се размърда на двадесетина метра от кораба, в овалната му сянка.

Там имаше малък полегат снежен хълм. И някакъв звяр, бял, почти сливащ се със снега звяр, какъвто по-рано Олег не бе виждал, подобен на гущер, само че космат, дълъг три-четири метра, внимателно, сякаш се страхуваше да не уплаши плячката си, разрязваше този хълм. Олег като омагьосан гледаше зверя и чакаше какво ще стане по-нататък – той не свързваше бялата пряспа с нощуването на Дик и Мариана и дори когато лапите на зверя разровиха снега и там се показа тъмното петно на палатката, той пак стоеше неподвижен.

Но в този момент се събуди Дик, в съня си той бе чул как зверът шава над тях, носът му бе доловил чуждата опасна миризма на този звяр. И Дик с изваден нож понечи да изскочи изпод палатката, но се омота в одеялата. На Олег му се стори, че снежната пряспа внезапно е оживяла, че е литнала нагоре като стълб сняг, като оживяла, устремена навън купчина кожи, а зверът никак не се уплаши от тоя взрив, а напротив – убеди се, че не е сгрешил, като е разравял плячката, и сграбчи с ноктите на лапите си купчината кожи, мъчеше се да я притисне към земята, да я задуши, ръмжеше и се радваше на плячката.

Олег – горският обитател, търсеше да напипа ножа на пояса си и се готвеше за скок, очите му вече се мъчеха да отгатнат къде е слабото място на тоя звяр, къде трябва да забие ножа; а Олег – обитателят на кораба и синът на механика, вместо ножа извади бластера, но не стреля оттук, отгоре, отдалеч, а скочи в снега и се хвърли към зверя, като стискаше в ръка оръжието. Зверът го видя, вдигна муцуна и заръмжа – види се, бе взел Олег за конкурент и го отпъждаше. Тогава, вече без да се страхува, че ще улучи Дик, Олег се спря и изпразни бластера в озъбената муцуна.

* * *

След като вече бяха обядвали и обходили кораба, Дик и Мариана

изнасяха към изхода онова, което трябваше да вземат със себе си, а Олег се качи най-горе, в навигационния отсек. Повика Дик със себе си, но той не отиде – имаше вече достатъчно плячка. Не отиде и Мариана – Олег ѝ бе показал къде е лазаретът и тя отделяше лекарствата и инструментите, които ѝ бе описала Егле. А трябваше да бързат, защото отново заваля сняг и явно застудяваше. Още един ден – и не могат се измъкна от планината, снегът ще вали много дни и студовете ще се усилят до петдесет градуса. Тъй че Олег се озова сам в навигационния отсек.

Той постоя няколко минути в тържественото обкръжение на приборите в центъра на кораба, чието създаване беше немислим подвиг на милиони умове и хиляди години човешка цивилизация. Но Олег не изпитваше нито ужас, нито безнадеждност. Знаеше, че сега селището, поне за него, за Олег, се е превърнало от център на Вселената във временно убежище за през годините, докато корабът не е станал техен истински дом, докато го разберат дотолкова, че с негова помощ да намерят начин да съобщят за себе си на Земята. За тази цел трябва – възрастните хиляда пъти бяха обсъждали това – да се възстанови аварийната връзка. Нека да не е днес, нека да е след много години, защото трябва да се научат как да го направят. И Олег отново влезе в радиоотсека, защото Стария му бе казал къде да търси справочниците и инструкциите за осъществяване на връзка – онези, които трябва да се разберат, преди да са умрели Стария и Сергеев, нали те могат да помогнат на него, на Олег, и на другите, които ще дойдат след Олег.

В радиоотсека беше полутъмно. Олег не намери веднага чекмедже-то с инструкциите. Той извади справочниците – бяха много и не се знаеше кой е по-важен. Но Олег по-скоро щеше да изхвърли пантофите на майка си, отколкото тия книги. С радост би взел някои прибори и инструменти, които можеха да потрябват, но разбираше, че това ще трябва да се отложи до следващия път – когато ще разбира смисъла на тия екрани и командни пултове. И тъй, вече може да си върви...

В същия миг вниманието на Олег бе привлечено от слабата мигаща светлинка в ъгъла на пулта, полузакрит от креслото на оператора. Предпазливо, като към див звяр, той се приближи до това място.

На пулта равномерно припламваше зелена лампичка. Светваше и угасваше.

Олег се опита да погледне зад пулта и да разбере защо е така, но не успя. Той седна в креслото на оператора и започна да натиска колчетата пред пулта. Пак нищо не стана. Лампичката продължаваше да светка. Какво значи това? Каква е тая лампичка? Кой я е оставил включена? На

кого е нужна? Ръката на Олег натисна една ръчка, която леко се отмести надясно. И тогава от тънката решетка до лампичката се чу тих човешки глас:

– Говори Земята... Говори Земята... – После се чу писък в такт със светването на лампичката и в тоя писък имаше някакъв непонятен смисъл. След малко гласът повтори: „Говори Земята... Говори Земята...“

Олег загуби представа за времето. Той чакаше отново и отново да прозвучи гласът, на който не можеше да отговори, но който го свързваше с бъдещето, с мига, когато ще може да отговори.

Към действителността го върна звънът на ръчния часовник – Дик бе намерил тоя часовник в своята каюта и му го бе дал. Часовникът звънеше на всеки петнадесет минути. Може би така трябваше. А може би не беше в изправност.

Олег стана и каза на гласа от Земята:

– Довиждане.

И тръгна към изхода на кораба, като мъкнеше половин торба справочници, от които не разбираше нито дума. Дик и Мариана вече го чакаха долу.

– Вече тръгнах да те търся – рече Дик. – Да не искаш завинаги да останеш тук?

– Бих останал – отвърна Олег. – Чух как говори Земята.

– Къде? – извика Мариана.

– В радиоотсека.

– Каза ли й, че сме тук?

– Те не чуват. Това е някакъв автомат. Нали връзката е прекъсната. Забрави ли?

– Може сега да е заработила?

– Не – рече Олег. – Но непременно ще заработи.

– Ти ли ще го направиш?

– Ето – кимна Олег. – Това са все книги. Ще ги изуча.

Дик скептично изхъмка.

– Дик, Дикушка – помоли Мариана. – Ще прескоча там да чуя гласа. Няма да се бавя. Ще дойдеш ли с мене?

– Кой ще мъкне всичко това? – сърдито попита Дик, като гледаше торбата с книгите. – Знаеш ли колко сняг има при прохода?

Той вече пак се чувствуваше главен. От пояса му стърчеше дръжка на бластер. Но, разбира се, не бе хвърлил арбалета.

– Ще я домъкна – каза Олег и хвърли торбата на снега. – Ела, Мариашка. Ще послушаш гласа. Още повече, че съм забравил най-

важното. В лазарета има ли малък микроскоп?

– Да – отговори Мариана. – И не само един.

– Добре – рече Дик. – Тогава и аз идвам.

* * *

Тримата се впрегнаха в шейната и я теглеха първо нагоре по стръмния склон на котловината, после по платото, после надолу. Валеше сняг и беше много трудно. Но не беше студено. И имаше много храна. Не изхвърляха празните кутии.

На четвъртия ден, когато започнаха да слизат по клисурата, където течеше ручейт, изведнъж чува познато блеене.

Козата лежеше под една надвиснала скала край самата вода.

– Чакала ни е! – развика се Мариана.

Козата беше много измършавяла и изглеждаше, че всеки миг ще умре. Три пухкави козленца се боричкаха около корема ѝ – искаха да се докопат до зърната на вимето.

Мариана бързо отметна покривалото на шейната и започна да търси в торбите с какво да нахрани козата.

– Внимавай да не я отровиш – каза Олег. Козата му се стори много красива. Той ѝ се радваше. Почти като Мариана. И дори Дик не се сърдеше, той беше справедлив човек.

– Добре, че ми избяга – каза той. – Като нищо щях да те убия. А сега ще те впрегнем.

Наистина не успяха да впрегнат козата. Тя надуваше хобот и надаваше такива писъци, че скалите трепереха, а и козлетата се оказаха кресливи създания – тревожеха се за майка си.

Продължиха нататък: Дик и Олег теглеха шейната, Мариана я прикрепяше отзад, за да не се преобърне, а последна вървеше козата с малките си и хленчеше – вечно ѝ се ядеше. Дори когато слязоха при гората и там имаше гъби и коренчета, козата пак искаше кондензирано мляко, макар че и тя, и самите пътешественици още не знаеха, че това бяло сладко нещо се нарича кондензирано мляко.

КРАЙ

© 1980 Кир Буличов
© 1983 Иван Жечев, превод от руски

Кир Булычѐв
Перевал, 1980

Сканиране и OCR: Мандор, 2002
Източник: <http://sfbg.us>

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/1240>]